

แนวโน้มการศึกษาวาทวิทยาในยุคโลกาภิวัตน์: สถานภาพการเรียนการสอนทางวาทวิทยาในประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศไทย

ปภัสสร่า ชัยวงศ์
เมตตา วิวัฒนานุกูล

ABSTRACT

This article is a part of research entitled ‘Trend of Speech Communication Education in the Era of Globalization’, and was mainly purposed to study the status of Speech Communication curricular and instruction in the USA and Thailand so as to find trend of Speech Communication education in Thailand. Multi-methodology was employed. Documentary study (including websites), quantitative content analysis, in-depth interviews with Thai and foreign scholars and curriculum executives in Communication and Speech Communication were conducted.

The results indicated that due to different history and background, the recognition and understanding relating to Speech Communication in Thailand were limited and were not as popular as in the USA. For instance, Speech Communication education in the USA has been long-established (more than 100 years) in a number of well-known universities; where as in Thailand, there is only one department (Department of Speech Communication and Performing Arts, Chulalongkorn University), and has been established for less than 40 years. Although the results from the documentary study revealed that universities in the USA had adapted themselves continually in several ways in response to many changes, the findings from the content analysis showed that the subjects in the courses were still strongly focused on Human Communication, Rhetoric and Speech Studies. In contrast, it was found that Communication schools or faculties in Thailand offered only few courses in Speech Communication area, most of which were applied rather than fundamental courses or core knowledge in Human Communication.

Keywords : trend, status survey, Speech Communication education, USA, Thailand

ปภัสสร่า ชัยวงศ์ (นศ.ด. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558) ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาวาทวิทยาและสื่อสารการแสดง คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ เมตตา วิวัฒนานุกูล (M.A. University of Kansas, USA; M.A. Speech Comm. University of Arizona, USA) ขณะทำวิจัย ดำรงตำแหน่งรองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาวาทวิทยาและสื่อสารการแสดง คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “แนวโน้มการศึกษาวาทวิทยาในยุคโลกาภิวัตน์” ได้ทุนสนับสนุนจากคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หมดเงินนอกงบประมาณแผ่นดินประจำปีการศึกษา 2559

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “แนวโน้ม การศึกษาทางวาทยวิทยาในยุคโลกาภิวัตน์” มีจุดมุ่งหมายเพื่อ ศึกษาสถานภาพการเรียนการสอนทางวาทยวิทยาในประเทศ สหรัฐอเมริกาและประเทศไทย เพื่อนำไปสู่การค้นหาลักษณะ แนวโน้ม การศึกษาทางวาทยวิทยาในประเทศไทย โดยการศึกษา เอกสารซึ่งรวมถึงเว็บไซต์ การวิเคราะห์เนื้อหา การสัมภาษณ์ เชิงลึกนักวิชาการและผู้บริหารหลักสูตรด้านนิเทศศาสตร์ และวาทยวิทยาทั้งชาวไทยและต่างชาติ

ผลการวิจัยพบว่า จากภูมิหลังและความเก่าแก่ ของการเรียนการสอนทางวาทยวิทยาที่แตกต่างกัน ระหว่าง มหาวิทยาลัยในประเทศสหรัฐอเมริกา (ซึ่งเป็นประเทศที่มี สถาบันการศึกษาทางวาทยวิทยาที่มีชื่อเสียงและมีความเก่าแก่ กว่า 100 ปีจำนวนมาก) และในประเทศไทย (ซึ่งมีภาควิชา วาทยวิทยาและสื่อสารการแสดง คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพียงแห่งเดียว และก่อตั้งมา น้อยกว่า 40 ปี) ทำให้การรับรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับ การเรียนการสอนทางวาทยวิทยาในประเทศไทยอยู่ใน วงจำกัดและไม่แพร่หลายเหมือนในประเทศสหรัฐอเมริกา แม้ผลการวิเคราะห์เอกสารพบว่า การศึกษาทางวาทยวิทยา ในประเทศสหรัฐอเมริกาเองมีการปรับอย่างต่อเนื่อง ตามการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ แต่จากวิเคราะห์เนื้อหา กลุ่มและรายวิชาที่เปิดสอน พบว่ายังคงเน้นการสื่อสาร ของมนุษย์และศาสตร์ทางวิทยาศาสตร์และวาทยวิทยาอยู่มาก สำหรับในประเทศไทยพบว่า การศึกษาทางวาทยวิทยาและ การเปิดสอนรายวิชาทางวาทยวิทยาของคณะนิเทศศาสตร์ ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ มีจำนวนน้อยมาก โดยส่วนใหญ่เน้น การประยุกต์เชิงวิชาชีพมากกว่าความรู้พื้นฐานทางวิชาการ ที่เป็นแก่นหลักการสื่อสารของมนุษย์

คำสำคัญ : แนวโน้ม, สำนวนสภาพการณ์, การสอน วาทยวิทยา, ประเทศสหรัฐอเมริกา, ประเทศไทย

บทนำ

ที่มาและความสำคัญ

วาทยวิทยาหรือวาทยนิเทศ (Speech Communication) เป็นศาสตร์เก่าแก่ที่สุดในทางนิเทศศาสตร์ มีรากฐานจาก การศึกษาหลักการพูดซึ่งเป็นการสื่อสารขั้นพื้นฐานของ มนุษย์ โดยเหตุที่มนุษย์ได้รับการยอมรับว่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่มี ความสามารถในการใช้ “ความคิด” และ “ถ่ายทอดความคิด” ผ่าน “การใช้ภาษาและสัญลักษณ์ต่าง ๆ” เพื่อสื่อสาร วาทยวิทยาจึงมุ่งพัฒนาทักษะเด่นด้านนี้ของมนุษย์

การค้นพบบันทึกการสอนด้านการพูดบนหนังสือ ม้วนกระดาษปาปิรัสของ ฟาโสปป คาเซมินิ เป็นหนึ่งในหลักฐาน เก่าแก่ที่สุดในโลก (Cohen, 1994 อ้างถึงใน จานง วิบูลย์ศรี, 2544) ทำให้เชื่อได้ว่าวาทยวิทยาเป็นศาสตร์นับแต่ครั้ง อียิปต์โบราณ (ช่วงปี 3,200-2,000 ปีก่อนคริสตกาล) โดยเนื้อหาในบันทึกนั้นเกี่ยวข้องกับหลักการพูด และมารยาทในการพูดสำหรับผู้นำในราชสำนักสมัยนั้น อย่างไรก็ตาม นักวิชาการส่วนใหญ่ถือเอาตำราการพูด ของอริสโตเติลซึ่งได้รับยกย่องให้เป็นบิดาแห่งวาทยวิทยา จากยุคกรีกโบราณ (342-330 ปีก่อนคริสตกาล) ชื่อ The Rhetoric of Aristotle เป็นต้นกำเนิดแห่งการศึกษา ด้านวาทยวิทยา

นอกจากนี้ นักปราชญ์และนักการศึกษาตั้งแต่ยุคกรีก และโรมันเรื่อยมาเชื่อว่าวาทยวิทยาเป็นศาสตร์สำคัญที่จะ พัฒนาเยาวชนเติบโตขึ้นเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และมีเสรี สถาบันการศึกษา (academy หรือ educational institute) ต่าง ๆ จึงกำหนดให้วาทยวิทยาเป็นวิชาบังคับของหลักสูตร เช่น ควินทิลเลียน นักปราชญ์ชาวโรมัน (ค.ศ. 35-100) ได้เขียนหนังสือ Institutes of Oratory 12 บท ซึ่งบรรจุ วิชาด้านวาทยวิทยาในหลักสูตรการศึกษาเพื่อเตรียม ความพร้อมเด็กและเยาวชนโรมันให้เติบโตขึ้นเป็น นักปราชญ์และนักพูด และเสนอว่าปราชญ์ที่ได้รับการศึกษา ด้านวาทยวิทยาควรทำหน้าที่เป็นครูเพื่อพัฒนาพลเมืองโรมัน ให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (อรรณณ ปิณฑโนโวาท, 2550; Golden, Berquist and Coleman, 1997) หรือ ในยุคกลาง (ศตวรรษที่ 13) ซึ่งเป็นยุคแรกที่มีการก่อตั้ง

หลักสูตรการศึกษาขั้นสูง คณะวิชาของมหาวิทยาลัยเก่าแก่ในยุโรปหลายแห่ง เช่น คณะศิลปศาสตร์ (Faculty of Arts) มหาวิทยาลัยโบโลญญา ประเทศอิตาลี ได้บรรจุศาสตร์ 7 แขนงวิชา¹ (seven liberal arts) เป็นวิชาบังคับ โดย 3 แขนงวิชาสำคัญที่สุด (เรียกว่า trivium) สำหรับการสร้างบัณฑิตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ได้แก่ ไวยากรณ์ ตรรกศาสตร์ และวาทศาสตร์ (grammar, logic and rhetoric) (Jeff and North, 1992) การกำหนดแขนงวิชาที่เกี่ยวข้องกับวาทวิทยาในหลักสูตรของสถาบันการศึกษารวมทั้งมหาวิทยาลัยที่ก่อตั้งมาอย่างยาวนานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าวาทวิทยาเป็นฐานคิดสำคัญในการพัฒนาความเป็นมนุษย์

อย่างไรก็ตาม โดยเหตุที่มนุษย์มีการปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตตามสภาพแวดล้อมภายนอกที่เปลี่ยนแปลง การสื่อสารของมนุษย์จึงมีวิวัฒนาการไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ด้วย ฉะนั้น วาทวิทยาซึ่งเน้นการศึกษาการคิดและการถ่ายทอดความคิดผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ เพื่อสื่อสารของมนุษย์ จึงจำเป็นต้องเข้าใจและเท่าทันการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน จากการศึกษาและรวบรวมวิวัฒนาการของวาทวิทยาในต่างประเทศ โดยเฉพาะแถบยุโรปและสหรัฐอเมริกา พบว่า แต่ครั้งกรีกโบราณจนถึงปัจจุบัน วาทวิทยามีพัฒนาการและจุดเน้นเปลี่ยนไปตามสภาพการเมืองการปกครอง สิทธิเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชน และการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรมและเทคโนโลยี รวมไปถึงกระแสโลกาภิวัตน์ (จ่านง วิบูลย์ศรี, 2544; อรรถธรณ ปิลันธน์โอวาท, 2547; Golden, Berquist and Coleman, 1997)

หลังช่วงปี 1990 โลกมีการเปลี่ยนแปลงไปในหลายด้าน รวมถึงการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะเทคโนโลยีการสื่อสารและโลกาภิวัตน์

Brummett (1994) กล่าวว่า ขอบเขตการศึกษาวาทวิทยา จำเป็นต้องมีการปรับและเปลี่ยนอันเนื่องจากปัจจัยอย่างน้อย 4 ด้าน คือ:

1) การเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและพฤติกรรมการอยู่ร่วมกันของมนุษยชาติ สภาพสังคมที่เปิดกว้างมากขึ้น มีการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมที่แตกต่างหลากหลาย และมีติดต่อสื่อสารผ่านรูปแบบและช่องทางต่าง ๆ อย่างกว้างขวางขึ้น รวมทั้งครอบคลุมปริบทและระดับการสื่อสารต่าง ๆ มากขึ้นกว่าเดิมมาก

2) เกิดประดิษฐ์กรรม เครื่องมือสื่อสาร รวมถึงเทคโนโลยีด้านการสื่อสารและคมนาคมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมสื่อสารและความคาดหวังในการสื่อสารที่แตกต่างไปจากเดิม โดยเฉพาะความเข้าใจต่อธรรมชาติและผลกระทบของสื่อใหม่ต่อพฤติกรรมสื่อสารของมนุษย์

3) จากปรากฏการณ์ในข้อ 1 และ ข้อ 2 ที่ได้กล่าวมาทำให้เกิดสังคมแบบพหุวัฒนธรรมมากขึ้น การศึกษาในมิติวัฒนธรรมเข้ามามีบทบาทอย่างมาก นอกจากนี้ กระแสโลกาภิวัตน์ยังเป็นเหตุให้การศึกษาทางวาทวิทยาต้องคำนึงถึงการสร้างสมดุลระหว่าง “การรักษาความเป็นตัวตน” และ “การปรับตัว” ในท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม

4) พลวัตทางสังคมต่าง ๆ มีความเกี่ยวข้องและครอบคลุมปัจจัยการสื่อสารที่กว้างขึ้น ส่งผลให้รูปแบบความคิดและพฤติกรรมสื่อสารของมนุษย์มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น จึงไม่สามารถใช้หลักทางวาทวิทยาเพียงอย่างเดียวในการทำความเข้าใจ แต่ต้องอาศัยความรู้และมุมมองของศาสตร์อื่น ๆ ร่วมด้วย การศึกษาเชิงสหสาขาวิชา (Interdisciplinary) จึงเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการเรียนการสอนทางวาทวิทยา

โดยเหตุนี้ การศึกษาด้านวาทวิทยาในยุคศตวรรษที่ 21 จึงให้ความสำคัญกับพลวัตและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านี้ เพื่อจะสามารถอธิบายและทำนายพฤติกรรมสื่อสารของมนุษย์ได้อย่างเท่าทัน

¹ ได้แก่ คณิตศาสตร์ เรขาคณิต ดาราศาสตร์ ทัศนศาสตร์ ไวยากรณ์ ตรรกศาสตร์ และวาทศาสตร์

การศึกษาของ Clavier, Clevenger, Khair, & Khair (2009) ได้ค้นพบแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงความนิยมต่อ “ศาสตร์สาขายอดนิยมในอดีต” จำนวน 20 สาขา ซึ่งรวมถึง Speech Communication (เป็นข้อค้นพบจากงานวิจัยเรื่อง “Twelve-year Employment Trends for Speech Communication Graduates” ของ Klair & Klair ในปี 1979) รวมถึงแนวโน้มการประกอบอาชีพและอัตราเงินเดือนที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ ในงานวิจัยยังพบว่า ตำแหน่งงานที่เกี่ยวข้องกับนิเทศศาสตร์รวมถึงวาทวิทยามีความต้องการบัณฑิตที่มีความรู้ความสามารถด้านสื่อสมัยใหม่และการสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัล (Digital Communication) สูงขึ้นอย่างมาก และมีการตั้งข้อสังเกตว่า หลักสูตรทางนิเทศศาสตร์ โดยเฉพาะวาทวิทยาซึ่งเดิมเน้นการสื่อสารแบบไม่ผ่านสื่อ (Non-mediated communication) มีความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับหลักสูตรและเนื้อหาวิชา รวมถึงพัฒนาทักษะการสื่อสารแบบผ่านสื่อ (Mediated communication) มากขึ้นอย่างมาก แม้ว่าแนวโน้มดังกล่าวมีปรากฏให้เห็นบ้างในงานวิจัยที่ผ่านมา เช่น งานวิจัยของอรรถพร ปิณฑิโรวาท และถิ่นนันท อนุวัชศิริวงศ์ (2531) และ งาน วิบูลย์ศรี (2544) แต่ไม่ปรากฏงานวิจัยต่อยอดอีกหลังจากปี พ.ศ. 2544 ในขณะที่ในช่วงเกือบ 15 ปีที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างมากในทุกมิติ

ในภาพรวม งานวิจัยเรื่อง “แนวโน้มการศึกษาวาทวิทยาในยุคโลกาภิวัตน์” จึงมุ่งศึกษาสถานภาพและแนวโน้มการศึกษาวาทวิทยาในประเทศไทยและต่างประเทศ ซึ่งรวมถึงประเทศในกลุ่มอาเซียนที่มีหลักสูตรนิเทศศาสตร์ การรับรู้และความคาดหวังของผู้เรียน และตลาดแรงงาน รวมถึงแนวทางการปรับปรุงหลักสูตรด้านวาทวิทยา โดยผลการวิจัยจะเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดจุดยืน (positioning) ของภาควิชาและของศาสตร์สาขานี้ การปรับหลักสูตรและแนวทางการเรียนการสอนทางวาทวิทยาที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและตลาดแรงงาน ตลอดจนเท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งในระดับประเทศและระดับสากลสำหรับในบทความนี้ ผู้เขียนจะนำเสนอเฉพาะการศึกษาเชิงสำรวจสถานการณ์การเรียนการสอนของศาสตร์ด้านวาทวิทยาของมหาวิทยาลัย

ในสหรัฐอเมริกาและในประเทศไทย (เนื่องจากสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศหนึ่งที่ถือเป็นแหล่งกำเนิด มีพัฒนาการและมีชื่อเสียงทางวาทวิทยายาวนาน ยังคงดำเนินการสอนและผลิตตำราทางวิชาการด้านวาทวิทยามากที่สุด ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้มากที่สุด รวมถึงเห็นการเปลี่ยนแปลงศาสตร์ด้านนี้ได้อย่างชัดเจนที่สุด) เพื่อนำไปสู่การศึกษาแนวโน้มของการเรียนการสอนทางวาทวิทยารวมถึงแนวทางจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับสภาพการณ์และเท่าทันกระแสโลกาภิวัตน์

ขอบเขตการวิจัย

เป็นการศึกษาสภาพการณ์และทิศทางของการเรียนการสอนวาทวิทยาในระดับอุดมศึกษา ทั้งในระดับภาควิชาและกลุ่มวิชา (major) ในหลักสูตรปริญญาตรี โท และเอก และรายวิชาที่เปิดสอนในคณะและมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกาและประเทศไทยเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่เสนอในบทความนี้ ผู้วิจัยศึกษาด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงปริมาณ (quantitative content analysis) ในส่วนของหลักสูตรและการเรียนการสอนวาทวิทยาของมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาและไทย² และการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) ผู้ก่อตั้งหลักสูตรและ

²เนื่องจากมหาวิทยาลัยในต่างประเทศมีจำนวนมาก งานวิจัยนี้จึงศึกษาเฉพาะมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนวาทวิทยาและนิเทศศาสตร์ภายใต้ชื่อต่าง ๆ กัน (จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นจาก www.peterson.com) ได้แก่ Speech, Speech Communication, Communication, Communications, Communication Studies และ Communication Arts โดยเน้นเฉพาะมหาวิทยาลัยทางนิเทศศาสตร์ที่ติด 20 อันดับแรกของโลกจากการจัดอันดับของ QS World University Ranking in Communication and Media Studies และที่ติดอันดับหนึ่งในสิบ (top-ten) ของประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้จำนวนมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริการวม 25 แห่ง (เนื่องจากบางมหาวิทยาลัยติดทั้งอันดับโลกและอันดับประเทศ)

สำหรับมหาวิทยาลัยในประเทศไทย เน้นศึกษามหาวิทยาลัยที่มีการสอนนิเทศศาสตร์ในระดับต่าง ๆ (unit designations) เช่น ระดับคณะ ระดับภาควิชา ระดับสาขาวิชา เป็นต้น และมีการเผยแพร่หลักสูตรและรายวิชาในเว็บไซต์ รวมถึงมหาวิทยาลัยที่จัดส่งหลักสูตรให้คณะผู้วิจัย ซึ่งมีมหาวิทยาลัยที่มีการเผยแพร่หลักสูตรในภาพรวม 50 แห่ง แต่มีมหาวิทยาลัยที่เข้าเกณฑ์เป็นกลุ่มตัวอย่างเพียง 26 แห่ง

ภาควิชาวาทยวิทยา คณาจารย์ที่สอนในหลักสูตรทั้งในอดีตและปัจจุบัน รวมถึงผู้ทรงคุณวุฒิผู้เกี่ยวข้องจำนวน 18 ท่าน (ไทย 15 ท่าน อเมริกัน 2 ท่าน และนิวซีแลนด์ 1 ท่าน) ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2559 ถึง มกราคม 2560

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตั้งแต่สมัยคริสตกาลถึงปัจจุบัน มีการศึกษาวาทยวิทยาจากทั้ง 3 มุมมองหลัก คือ มุมมองปฏิฐานนิยม (positivism-law perspective) มุมมองการสร้างความหมายซึ่งพิจารณาแรงจูงใจของมนุษย์ (human action perspective) และ มุมมองเชิงระบบซึ่งหมายรวมถึงการศึกษาเชิงวิพากษ์ (critical-system perspective) เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้างต้น ในบทความนี้ ผู้เขียนจะได้ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับสภาพการณ์และการพัฒนาการศึกษาด้านวาทยวิทยาทั้งในสหรัฐอเมริกาและประเทศไทย ดังนี้

สภาพการณ์และการพัฒนาการศึกษาด้านวาทยวิทยาในสหรัฐอเมริกา

การศึกษาเกี่ยวกับสภาพการณ์และแนวโน้มของการศึกษาด้านวาทยวิทยาจึงมีอย่างต่อเนื่องเป็นระยะ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งโลกมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างรวดเร็ว ในประเทศแถบตะวันตก มีการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อทบทวนรากฐานปรัชญาทางวาทยวิทยาทั้ง 3 แขนง คือ ภาววิทยา (ontology) ญาณวิทยา (epistemology) และคุณวิทยา (axiology) ศึกษาเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับหลักวิชาและการเรียนการสอน รวมถึงพัฒนาการหลักและการปฏิบัติทางวาทยวิทยา (practicum)

ในสหรัฐอเมริกา จุดเน้นสำคัญของสาขาวิชาวาทยวิทยา คือ ความรู้เกี่ยวกับการสื่อสารของมนุษย์และเน้นแนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารของมนุษย์โดยทั่วไป (general communication) Jane Blankenship (อ้างถึงใน Muir, 2011) เชื่อว่าวาทยวิทยา (Speech) ปรากฏเป็นหลักฐานว่าเป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard University) เมื่อเริ่มก่อตั้งในปี ค.ศ. 1736 นอกจากนี้ในช่วงทศวรรษที่ 18 ทั้งวิชาวาทยวิทยา (Speech)

และ วาทศาสตร์ (Rhetoric) ถือเป็นสาขาแรก ๆ ดังปรากฏเป็นส่วนหนึ่งในหลักสูตรของวิทยาลัยวิลเลียมส์แอนด์แมรี (College of William & Mary) มหาวิทยาลัยพรินซ์ตัน (Princeton University) และมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย (University of Pennsylvania) ต่อมาในปี ค.ศ. 1847 เริ่มมีการโต้วาทีต่อหน้าสาธารณชน (public debates) และมีการนำการแข่งขันด้านวาทศิลป์ (oratorical contest) เข้าสู่วิทยาลัยและมหาวิทยาลัยต่าง ๆ โดยภาควิชาวาทยวิทยา (Department of Speech) แห่งแรกที่เกิดขึ้นและยืนหยัดมาจนปัจจุบันอยู่ที่มหาวิทยาลัยมิชิแกน แอน อาร์เบอร์ (University of Michigan, Ann Arbor) โดยภาควิชาขึ้นก่อตั้งในปี ค.ศ. 1892 (Smith, 1954: อ้างถึงใน Muir, 2011) นอกจากนี้ ในปี ค.ศ. 1894 ยังปรากฏภาควิชาวาทศาสตร์ (Department of Rhetoric) และภาควิชาวาทยวิทยา (Department of Speech Communication) ตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ อย่างน้อย 52 แห่ง เช่น มหาวิทยาลัยเซาเทิร์นแคลิฟอร์เนีย (University of Southern California) มหาวิทยาลัยนอร์ทเวสเทิร์น (Northwestern University) และมหาวิทยาลัยไอโอวา (University of Iowa)

สำหรับหลักสูตรวาทวิทยาระดับปริญญาโทปรากฏเป็นครั้งแรกที่มหาวิทยาลัยไอโอวา (ช่วงปี ค.ศ. 1902-1904) และระดับปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน เมดิสัน (University of Wisconsin, Madison) (ปี ค.ศ. 1922) รวมถึงมหาวิทยาลัยคอร์เนล (Cornell University) และมหาวิทยาลัยไอโอวา (ปี ค.ศ. 1923) ตามลำดับ (King, 1989, ed.) โดยทั้ง King (1989) และ Muir (2011) ต่างให้ข้อมูลในทิศทางเดียวกันว่า ตั้งแต่ช่วงปี ค.ศ. 1930 เป็นต้นมา การเรียนการสอนวาทยวิทยาในระดับบัณฑิตศึกษาเริ่มปรากฏอย่างเด่นชัดและแพร่หลาย โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยที่เก่าแก่และมีชื่อเสียงอื่น ๆ เช่น มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย (Columbia University) และมหาวิทยาลัยนอร์ทเวสเทิร์น เป็นต้น โดย Blankenship (อ้างถึงใน Muir, 2011) ระบุว่าในปี ค.ศ. 1930 มีการเปิดสอนวิชาด้านวาทยวิทยา/วาทศาสตร์มากถึง 2,083 หลักสูตร ภายใต้ชื่อหลักสูตร

(title) 694 ชื่อ

นอกจากนี้ จากการศึกษาในอดีตยังพบว่า วาทยวิทยาถือเป็นสาขาวิชาในสายนิเทศศาสตร์ที่มีผู้เรียนมากที่สุดในประเทศสหรัฐอเมริกา เนื่องจากผู้เรียนต้องการความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการสื่อสารของมนุษย์ในขั้นพื้นฐาน ต้องการใช้ความรู้นั้นต่อยอดการศึกษานิเทศศาสตร์ในระดับสูง และสามารถประยุกต์ใช้ร่วมกับสาขาอื่น ๆ ที่ต้องการได้อย่างกว้างขวาง (Cohen, 1994)

จากการวิเคราะห์หลักสูตรนิเทศศาสตร์ในระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกาที่ปรากฏในหนังสือ Graduate Programs in Humanities, Arts, and Social Sciences (Peterson, 2011) พบว่ามีการเปิดสอนหลักสูตรวาทยวิทยาโดยตรงทั้งในระดับภาควิชา (department) และระดับคณะหรือสำนัก (school/college/faculty) มากกว่าสาขาวิชาทางนิเทศศาสตร์อื่น ๆ ซึ่งเน้นในทางวิชาชีพเฉพาะ เช่น การสื่อสารมวลชน (โทรทัศน์ วิทยุ การแพร่ภาพ-กระจายเสียง ฯลฯ) การประชาสัมพันธ์และการโฆษณา วารสารสนเทศ เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็พบว่า มหาวิทยาลัยหลายแห่งมีการเปลี่ยนชื่อและหลักสูตรทางวาทยวิทยาและปรับให้มีขอบเขตกว้างขึ้นตามพัฒนาการการสื่อสารของมนุษย์ในช่วงเวลาถัดมา

นอกจากนี้ ในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงแต่ละยุคสมัย มหาวิทยาลัยบางแห่งที่มีสำนักวิชาการสื่อสาร (School of Communication Studies) หรือสำนักวิชาวาทยวิทยา (School of Speech Communication) ได้มีการแยกราชวิชาทางวาทยวิทยาเป็นสาขาย่อย ๆ เช่น มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียสเตทซากราเมนโต (California State University, Sacramento) มีสาขาวิชาการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม (Intercultural Communication) และการสื่อสารองค์กร (Organizational Communication) อยู่ภายใต้สำนักวิชาการศึกษาการสื่อสาร เป็นต้น การปรับตัวดังกล่าวส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านการจัดการเนื้อหาการเรียนการสอนในสาขาวิชาวาทยวิทยาตั้งแต่ช่วง ค.ศ. 1900 จนถึงปัจจุบันโดยแบ่งเป็น 4 ช่วงเวลา ดังนี้

1) ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1: ค.ศ. 1880-1920s ในช่วงก่อน ค.ศ. 1900 การสอนวาทย (speech instruction) ในประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นเพียงการสอนด้านการเขียนและการพูดอยู่ภายใต้สาขาวิชาภาษาอังกฤษ สังกัดภาควิชา/คณะศิลปศาสตร์ (Liberal Arts) ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ หรือเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาปรัชญาและทฤษฎีคลาสสิกต่าง ๆ ทางสายมนุษยศาสตร์ (Humanities) ต่อมา วิชาทางด้านวาทยวิทยาเริ่มให้ความสำคัญกับทักษะการนำเสนอหรือการส่งสารไปยังผู้ฟัง (delivery) เริ่มมีศาสตร์เฉพาะตัวในฐานะศิลปะการแสดง การพูดในช่วงนี้ถูกจัดเป็นศาสตร์ด้านสุนทรียศาสตร์และศิลปศาสตร์ (artistic and aesthetic) (Cohen, 1994; Craig & Carlone, 1998) ทำให้มหาวิทยาลัยส่วนใหญ่แยกสาขาวิชาวาทยวิทยา (Speech) ออกจากสาขาวิชาภาษาอังกฤษ วิชาที่เน้นหนักในช่วงนี้จึงเป็นวิชาด้านการพูด การนำเสนอ และการตีความคำพูดเป็นหลัก นอกจากนี้ในช่วง ค.ศ. 1910-1920 วิชาอีกแขนงหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการก่อตั้งของภาควิชาทางวาทยวิทยา คือการโต้แย้งแสดงเหตุผล (argumentation) และวิชาการโน้มน้าวใจ (Persuasion) เริ่มปรากฏการสอนในมหาวิทยาลัยหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยอิลลินอยส์เออร์บานา-แชมเปญ (University of Illinois, Urbana-Champaign) ในปี ค.ศ. 1918 เป็นต้น

ในปี ค.ศ. 1922 เกิดความพยายามในการยกระดับการสอนทางด้านวาทยวิทยาในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ จากระดับรายวิชา (speech instruction course) เป็นระดับภาควิชา (departmental level) และเริ่มแยกตัวเป็นอิสระจากภาควิชาภาษาอังกฤษมาก่อตั้งเป็นภาควิชาวาทยวิทยา เช่น ในมหาวิทยาลัยอิลลินอยส์เออร์บานา-แชมเปญ วิชาที่เปิดสอนในภาควิชาวาทยวิทยาได้ครอบคลุมทุกกิจกรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับการพูดของมนุษย์ (human speech) อย่างกว้างขวางซึ่งในเวลานั้นแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม คือ 1) การพูดต่อหน้าที่ชุมชน (public speaking) 2) ละครเวที (theatre) และ การแสดง (performance) 3) ความบกพร่องของการพูด (speech disorder) 4) การสื่อสารด้วยการพูดผ่านสื่อใด ๆ รวมถึงสื่อวิทยุและสื่อมวลชนอื่น ๆ

2) ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และหลังสงครามโลกครั้งที่ 2: ค.ศ. 1930s-1950s ช่วงระหว่างหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 วาทวิทยาเริ่มปรากฏความเป็นศาสตร์ที่มีลักษณะต่างจากศาสตร์อื่น ๆ แม้จะดำเนินไปช้า ๆ แต่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง เกิดกระแสความแตกต่างทางความคิดของกลุ่มนักวิชาการหรือผู้สอนทางด้านวาทวิทยาในหลายมิติทั้งด้านวิธีการศึกษาและวิธีวิจัย (methodological) และด้านปรัชญาญาณวิทยา (epistemological) หรือวิธีการเข้าถึงความรู้ความจริงทางวาทวิทยา และในแง่ของภววิทยา (ontological) หรือลักษณะของความรู้/ความจริงซึ่งตั้งคำถามว่าวาทวิทยาคืออะไร (Keith, 2009 in Eadie (ed.)) มีการขับเคลื่อนของนักวิชาการใน 2 เรื่อง ได้แก่

(1) การพยายามนำการวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative) ด้วยเทคนิคทางสถิติ (statistical) และเชิงวิทยาศาสตร์ (scientific) รวมถึงการทดลองมาใช้ในการศึกษาเพื่อสร้างวาทวิทยาให้เป็นศาสตร์ที่น่าเชื่อถือขึ้นเพื่อสร้างสมดุลให้กับการศึกษาเดิมซึ่งเน้นการศึกษาในเชิงศิลปะและการวิเคราะห์วิจารณ์เป็นหลักแต่ขาดแนวทางรวมถึงเกณฑ์การสำรวจประสิทธิภาพที่ชัดเจนโดยเฉพาะในช่วงปี ค.ศ. 1930s-1940s การวิจัยด้านการโน้มน้าวใจและจิตวิทยาวาทศาสตร์ได้รับความนิยมนอย่างรวดเร็ว ซึ่งกระตุ้นให้เกิดการวิจัยในกลุ่มนักวิชาการทางวาทวิทยาที่มุ่งให้ความสนใจเกี่ยวกับการศึกษาอิทธิพลของตัวแปรต่าง ๆ ทั้งต่อบุคคลและต่อสังคม โดยมีการต่อยอดการศึกษาเรื่องอิทธิพลการโน้มน้าวใจของมหาวิทยาลัยเยล (Yale University) ทั้งในภาควิชาที่เน้นวาทศาสตร์และเน้นการศึกษาสื่อ

ในยุค ค.ศ. 1950 มีการผสมผสานวาทวิทยาแบบคลาสสิกตามแนวคิดอริสโตเติลเข้ากับแนวคิด “ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์” (Symbolic Interactionism) ที่เน้นการใช้สัญลักษณ์ของมนุษย์ ทำให้เกิดการขยายขอบเขตจากแนวคิดเรื่องการคิดเชิงสะท้อน (reflective thinking) และอิทธิพลของความคิดของสมาชิกกลุ่มต่อกระบวนการตัดสินใจและแก้ปัญหาเรื่องพลวัตกลุ่ม องค์ประกอบภายในกลุ่ม

องค์ประกอบด้านงานและความเป็นผู้นำกลุ่มในเวลาต่อมา

(2) การเน้นแนวคิดเรื่องการปรับตัวทางสังคม (social adjustment) และสุขภาวะด้านจิตใจ (mental hygiene) ให้มีความสำคัญกับแนวคิดเรื่องกลไกภาคประชาสังคม (civic mechanism) ประชาสังคม (civic society) และประชาธิปไตย (democracy) ซึ่งเน้นการพัฒนาทักษะและความสามารถระดับบุคคล เชื่อในบทบาทของบุคคลต่อกลุ่มและกลุ่มต่อบุคคล นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาการเมืองประชาธิปไตย เสรีภาพในการแสดงออก (freedom of expression) และ จริยธรรม (ethics) จากมุมมองวาทศาสตร์และวาทวิทยาอย่างกว้างขวางบนฐานความเชื่อว่าการดำเนินบทบาทใด ๆ ของกลุ่มไม่ว่าขนาดเล็กหรือใหญ่อย่างเป็นประชาธิปไตยล้วนต้องอาศัยปัจเจกชนซึ่งมีทักษะในการแสดงความเห็นส่วนบุคคลและทักษะการช่วยกลุ่มบรรลุมอบบทบาทต่าง ๆ

หลังปี ค.ศ. 1940 นักวิชาการสายสังคมศาสตร์ซึ่งใช้การวิจัยเชิงทดลองมาศึกษา แยกแนวคิดเรื่องการอภิปราย (discussion) ออกจากการโต้แย้งแสดงเหตุผล (argumentation and debate) และ การโน้มน้าวใจ (persuasion) และเกิดเป็นวิชา “การอภิปรายกลุ่ม” (group discussion) “กลุ่มย่อย” (small group) และ “การสื่อสารระดับกลุ่ม” (group communication) ในเวลาต่อมา (Cohen, 1994: 321)

3) ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงก่อนยุคอินเทอร์เน็ต : ค.ศ. 1950s-1980s ในช่วงปี ค.ศ. 1950 เป็นต้นมาจากการรวมการศึกษาวาทวิทยา (Speech Communication) กับการศึกษาสื่อ (Media Studies) เข้าด้วยกันภายใต้ชื่อ “การสื่อสาร” หรือ “นิเทศศาสตร์” (Communication) ทำให้มหาวิทยาลัยหลายแห่งในสหรัฐอเมริกาโดยเฉพาะในแถบชายฝั่งตะวันออก (ซึ่งยังคงเน้นการสื่อสารของมนุษย์เป็นหลัก) เกิดการศึกษานิเทศศาสตร์เชิงวิทยาศาสตร์ (scientific) ศึกษาวาทวิทยาตามแนวพฤติกรรมศาสตร์ เช่น มหาวิทยาลัยมิชิแกนสเตท (Michigan State University) (Rogers, 2001)

ในช่วงหลังปี ค.ศ. 1970 มหาวิทยาลัยอีกหลายแห่ง มีการปรับใช้ชื่อไปในทิศทางเดียวกัน คือ ภาควิชาการสื่อสาร (Department of Communication) และภาควิชาการศึกษาการสื่อสาร (Department of Communication Studies) เช่น มหาวิทยาลัยเพอร์ดูว (Purdue University) มหาวิทยาลัยเท็กซัส ออสติน (University of Texas at Austin) มหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด (Stanford University) มหาวิทยาลัยไอโอวาและมหาวิทยาลัยอิลลินอยส์ เออร์บานา-แชมเปญ เป็นต้น และในช่วงนี้ ยังมีการจัดตั้ง คณะนิเทศศาสตร์ในมหาวิทยาลัยที่เปิดหลักสูตรวาทวิทยา มายาวนานอีกหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย มหาวิทยาลัยเซาเทิร์นแคลิฟอร์เนีย และมหาวิทยาลัย นอร์ทเวสเทิร์น เป็นต้น (Craig & Carlone, 1998)

McBath and Jeffrey (1978) ได้ศึกษาอนุกรมวิธานศัพท์ (taxonomy) หรือการจัดหมวดหมู่ความหมาย ภาควิชา รายวิชาที่เกี่ยวข้องกับวาทวิทยาอย่างเป็นระบบ โดยเก็บ ข้อมูลจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่มีการเรียนการสอน ทางด้านวาทวิทยาพบว่า การเรียนการสอนวาทวิทยา หมายถึง “การศึกษารวมทั้ง กระบวนการและผลกระทบ ของปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ของมนุษย์” (The study of the nature, processes, and effects of human symbolic interaction) และ “การศึกษาการใช้สัญลักษณ์ และสัญลักษณ์ด้านภาษาและอวัจนภาษาในการสื่อสารของ มนุษย์” (The study of the uses of verbal and nonverbal symbols and signs in human communication) นอกจากนี้ ยังพบสาขา/ภาควิชา และรายวิชาต่าง ๆ ที่สถาบันการศึกษาที่สอนวาทวิทยาต่าง ก็เปิดสอน ในบทความนี้ ผู้เขียนใช้แนวคิดการจัดกลุ่ม เนื้อหาของ Littlejohn³ (1996, 5th edition) เพื่อจำแนก รายวิชาจากข้อค้นพบให้เป็นหมวดหมู่ดังนี้:

³เนื่องจากเป็นฉบับพิมพ์ที่มีรายวิชาสอดคล้องและใกล้เคียงกับ ผลการสำรวจการสอนวาทวิทยาในหลายงานวิจัย เช่น McBath and Jeffrey (1978) เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นฉบับพิมพ์ในช่วงเวลาที่ยัง ปรากฏชื่อภาควิชาเป็น Speech Communication ก่อนที่จะมีการ ขยายขอบเขตและรวมศาสตร์อื่น ๆ ทางนิเทศศาสตร์อย่างกว้างขวาง และปรับชื่อเป็น Department of Communication หรือ Department of Communication Studies หรืออื่น ๆ ในยุคต่อมา

- รายวิชาจำแนกตามกลุ่มทฤษฎีวาทศาสตร์ (rhetoric): Rhetorical and Communication Theory, Rhetorical Criticism, Aesthetics of Literature in Performance, Criticism of Literature in Performance
- รายวิชาจำแนกตามหัวข้อ/ประเด็น (thematic): Persuasion, Argumentation, Debate and Forensics
- รายวิชาจำแนกตามการเน้นหลักปฏิบัติทักษะ การฟัง พูด อ่าน เขียน: Oral Tradition, Oral Interpretation, Oral Communication Skills, Speech and Hearing Science, Biological Aspects of Speech and Hearing, Phonological and Phonetic Aspects of Speech and Hearing, Physical Aspects of Speech and Hearing
- รายวิชาจำแนกตามระดับการสื่อสาร (level): Interpersonal Communication, Group Performance, Organizational Communication, Intercultural Communication, Public Address
- รายวิชาจำแนกตามบริบทการสื่อสาร (context): Instructional Communication, Discussion and Conference, Parliamentary Procedure
- รายวิชาจำแนกตามเป้าหมายเฉพาะ/การประยุกต์ การสื่อสาร (specific goal/applied): Pragmatic Communication, Conflict Management, Speech Communication Education, Communication Development

4) จากยุคอินเทอร์เน็ตเป็นต้นมา: ค.ศ. 1980s-ปัจจุบัน ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980 เป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุค ข้อมูลข่าวสารบนระบบอินเทอร์เน็ตและโลกาภิวัตน์เป็น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั่วประเทศ สหรัฐอเมริกามีการเปลี่ยนแปลงชื่อภาควิชาใหม่โดยยังคงมี คำกลาง ๆ คือ “communication” อยู่ในชื่อ ตามผล การโหวตของสมาชิกสมาคมการสื่อสารแห่งชาติ สหรัฐอเมริกาหรือ National Communication Association (NCA) ในปี ค.ศ. 1997 ในขณะเดียวกันก็มีทั้งการตั้งชื่อ ภาควิชาตามศาสตร์เฉพาะที่ต้องการเน้น เช่น ภาควิชาการ สื่อสารมวลชน (Mass Communication) ภาควิชาวาทวิทยา

(Speech Communication) ไปจนถึงการใช้ชื่อภาควิชา กว้าง ๆ เพื่อให้ครอบคลุมสิ่งที่ผู้เรียนสามารถศึกษารวมถึง ตอบสนองความต้องการของตลาดแรงงานได้อย่างกว้าง ขวางที่สุด อาทิ ภาควิชาการสื่อสาร/การศึกษาการสื่อสาร (Communication/Communications/Communication Studies)

ในยุคล่าสุดปี ค.ศ. 2000 การศึกษาการสื่อสารได้ ครอบคลุมการสื่อสารผ่านสื่อคอมพิวเตอร์ (computer-mediated communication) และการประยุกต์ใช้สื่อใหม่ (new media) ในรายวิชาและงานวิจัยทางการสื่อสารหรือ ทางนิเทศศาสตร์ (Packer, 2006) นอกจากนี้ ศาสตร์และ งานวิจัยทางการสื่อสารและนิเทศศาสตร์ยังครอบคลุมถึง การประยุกต์ใช้ในบริบทต่าง ๆ ทั้งผ่านสื่อบุคคล สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อมวลชน และสื่อสมัยใหม่ในบริบท อื่น ๆ นอกเหนือไปจากการศึกษาในบริบททางการเมืองและ การศึกษาซึ่งได้รับความนิยมในอดีต ทำให้ความหมายและ ขอบเขตของวาทวิทยาและนิเทศศาสตร์ถูกกลืนเข้าด้วยกัน จนยากในการทำความเข้าใจถึงขอบเขตและจุดเน้นที่ชัดเจน ของวาทวิทยามาจนถึงปัจจุบัน

สภาพการณ์และการพัฒนาการศึกษาด้านวาทวิทยาในประเทศไทย

สำหรับสภาพการณ์และการพัฒนาการศึกษาด้าน วาทวิทยาในประเทศไทย จำนง วิบูลย์ศรี (2532) และ อรรพรรณ ปัตินันโรวาท และถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์ (2531) พบว่า การสอนวาทวิทยาในสถาบันการศึกษาชั้นสูงหรือ อุดมศึกษาระยะแรกยังไม่ได้จัดเป็นหลักสูตรการศึกษา แต่มีการจัดกิจกรรมการฝึกพูดในรูปแบบชมรมปาสูกาและ ได้ว่าที่ และมีการเรียนการสอนวิชาการพูดเพื่อฝึกและ เสริมทักษะในวิชาภาษาไทย เช่น การวิชาการพูดต่อ ที่ประชุมของคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ต่อมาวิชาทางวาทวิทยาถูกแยกจากหลักสูตรวิชา ภาษาไทยเป็น หลักสูตร “วาทวิทยา” โดยตรง โดยในระยะ แรก จัดการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษาเพียง 4 สถาบัน คือคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (เริ่มใน พ.ศ. 2500) “หลักสูตรการพูด” คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (เริ่มใน พ.ศ. 2505) “หลักสูตร การพูด” คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และ “หลักสูตรวาทวิทยา” คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย (เริ่มในปี พ.ศ. 2508 โดยเวลานั้นเปิดสอน เป็นรายวิชาเกี่ยวกับการพูดก่อน) ในเวลาต่อมา สถาบันการ ศึกษาต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนได้พัฒนาวิชาการพูดเป็น หลักสูตร มีการเรียกชื่อวิชาการพูดด้วยชื่อต่าง ๆ เช่น วาทการ วาทวิทยา วาทวิทยาสำหรับครู วาทศิลป์ และ วาทศาสตร์ เป็นต้น รวมถึงมีการผลิตตำราด้านการพูด เช่น หลักวาทกรรมของฉัตรวรุณ ตันนะรัตน์⁴ (2515) เป็นต้น

รองศาสตราจารย์ ดร.สวณิต ยมาภัย ผู้สอนวิชาด้าน วาทวิทยาเป็นคนแรกของคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย และเป็นผู้สอนวาทวิทยาเพียงท่านเดียวในยุคนั้น ที่สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาเอกในสาขาวาทวิทยา โดยตรง ได้ให้นิยามของวาทวิทยา (หรือท่านเรียกชื่อว่า วาสนิเทศ) ว่า “เป็นสาขาวิชาที่ศึกษาครอบคลุมถึง พฤติกรรมการพูดของมนุษย์อย่างละเอียดและกว้างขวาง โดยอาศัยระเบียบวิธีการศึกษาพิจารณาทั้งในเชิง ประวัติศาสตร์ เชิงวรรณา เชิงวิพากษ์วิจารณ์ และเชิง การทดลอง” (สวณิต ยมาภัย, 2518)⁵

ต่อมาในปี พ.ศ. 2516 มีการจัดตั้งเป็นภาควิชาวาทวิทยา และสื่อสารการแสดง (Department of Speech Communication and Performing Arts) ขึ้นที่คณะ นิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในช่วงแรกเปิดเป็น วิชาโท (minor) สำหรับนิสิตระดับปริญญาตรีก่อน และ เปิดเป็นสาขาวิชาเอก (major) ในเวลาต่อมาและในปี พ.ศ. 2541 เปิดสอนสาขาวิชาวาทวิทยาเป็นวิชาเอกสำหรับ นิสิตปริญญาโท ซึ่งนับว่าเป็นคณะและภาควิชาเดียวใน ประเทศไทยที่เปิดสอนสาขาวิชาด้านวาทวิทยามาอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามตลอดระยะเวลาการเปิดสอนหลักสูตร วาทวิทยาจนถึงปัจจุบัน มีนิสิตเลือกเรียนวาทวิทยาเป็น

⁴ รองศาสตราจารย์ผู้ริเริ่มหลักสูตรทางวาทวิทยา ที่คณะ มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

⁵ วาสนิเทศกับแบบจำลองเชิงเส้นตรง, วารสารไทย, วารสาร นิเทศศาสตร์, 2518, 4, 4, 2.

วิชาเอกจำนวนไม่มากนัก นอกจากนี้มหาวิทยาลัยบูรพาเป็นอีกแห่งหนึ่งที่เปิดหลักสูตรวาทวิทยาโดยตรง โดยในปี พ.ศ. 2540 ได้เปิดรับนิสิตรุ่นแรกเข้าศึกษาหลักสูตรนิเทศศาสตรบัณฑิต นิสิตสามารถเลือกเรียนวิชาต่าง ๆ ของสาขาวิชาวาทวิทยา และสื่อสารการแสดง ต่อมาในปี พ.ศ. 2547 มีการจัดตั้งภาควิชานิเทศศาสตร์ เป็นหน่วยงานภายในคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อย่างไรก็ตาม มีการปรับปรุงหลักสูตรใหม่ในปี พ.ศ. 2549 สาขาวิชาวาทวิทยาและสื่อสารการแสดงได้ถูกจัดอยู่ในกลุ่มวิชาโทของหลักสูตรนิเทศศาสตรบัณฑิต อันอาจเนื่องมาจากมีผู้เลือกเรียนในสาขาวิชาวาทวิทยาเป็นวิชาเอกจำนวนน้อย

สำหรับรายวิชาที่เปิดสอนในระดับปริญญาตรี จำนวนวิบูลย์ศรี (2532, 2544) พบว่า จากการสำรวจรายวิชาด้านวาทวิทยา/ด้านการพูดที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัยของรัฐในปี พ.ศ. 2532 คณะที่เปิดสอนรายวิชาวาทวิทยา หรือด้านการพูด หรือการสื่อสารของมนุษย์มากที่สุด คือ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เปิดสอนรายวิชาทั้งสิ้น 16 รายวิชา คือ หลักและการปฏิบัติทางวาทนิเทศ วาทนิพนธ์ การสื่อสารระหว่างบุคคล การอ่านวินิจสาร หลักและเทคนิคของการประชุม หลักการโต้แย้งแสดงเหตุผล การพูดในที่สาธารณะ การพูดเพื่อธุรกิจ สื่อดิจิทัลเพื่อการพูดและการนำเสนอ การวิจัยทางวาทวิทยา ทฤษฎีวาทศาสตร์และวาทวิทยา การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าว การเจรจาต่อรอง จิตวิทยาการพูดและการฟัง การสื่อสารต่างวัฒนธรรม วาทนิเทศในองค์กร หลักพฤติกรรมภาษา คณะที่เปิดการเรียนการสอนวาทวิทยารองลงมา คือ สาขาวิชาสื่อสารมวลชน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ซึ่งได้เปิดสอนวิชาต่อไปนี้ หลักการพูดเบื้องต้น จิตวิทยาการพูดและจิตวิทยาผู้ฟัง การพูดโดยมีบทและการพูดโดยไม่มีบท การพูดในชีวิตประจำวัน การพูดเพื่อความเป็นผู้นำ วาทศิลป์เพื่อการประชาสัมพันธ์

คณะที่เปิดการเรียนการสอนวาทวิทยาในลำดับถัด ๆ มา คือ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร คณะมนุษยศาสตร์ สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะมนุษยศาสตร์ สาขาสื่อสารมวลชน คณะเกษตรศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (อ่านรายละเอียดวิชาที่เปิดสอนเพิ่มเติมใน เมตตา วิวัฒนานุกูล, ปภัสสร ชัยวงศ์, Daradirek Ekachai และ Nittaya Campbell, 2560) ส่วนมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ที่มีคณะนิเทศศาสตร์ มีเพียงการเปิดสอนเป็นรายวิชาต่าง ๆ ทั้งในระดับปริญญาตรี โท และเอก หรือเปิดเป็นกลุ่มวิชาที่ต้องการเน้นเฉพาะ (Area of concentration) ในระดับปริญญาโท เช่น กลุ่มวิชาการสื่อสารระหว่างบุคคล หรือกลุ่มวิชาวาทนิเทศประยุกต์อื่น ๆ เช่น การสื่อสารทางธุรกิจ การสื่อสารการตลาด เป็นต้นโดยผู้เขียนใช้แนวคิดการจัดกลุ่มเนื้อหาของ Littlejohn (1996, 5th edition) เพื่อจำแนกรายวิชาวาทวิทยาที่เปิดการเรียนการสอนในประเทศไทยให้เป็นหมวดหมู่ ดังนี้

- รายวิชาจำแนกตามกลุ่มทฤษฎีทั่วไป (general): หลักและการปฏิบัติทางวาทนิเทศหลักการพูดเบื้องต้น ความรู้พื้นฐานในการพูดภาษาเพื่อการสื่อสารและวาทศิลป์
- รายวิชาจำแนกตามกลุ่มทฤษฎีวาทศาสตร์ (rhetoric): ทฤษฎีวาทศาสตร์และวาทวิทยา
- รายวิชาจำแนกตามหัวข้อ/ประเด็น (thematic): หลักพฤติกรรมภาษา หลักการโต้แย้งแสดงเหตุผลจิตวิทยาการพูดและการฟัง
- รายวิชาจำแนกตามการเน้นหลักปฏิบัติทักษะการฟัง พูด อ่าน เขียน: วาทนิพนธ์ การอ่านวินิจสารการพูดโดยมีบทและไม่มีบท การเตรียมร่างสำหรับการพูด
- รายวิชาจำแนกตามระดับการสื่อสาร (level): การสื่อสารระหว่างบุคคล วาทนิเทศในองค์กร การสื่อสารต่างวัฒนธรรม การพูดในที่สาธารณะ
- รายวิชาจำแนกตามบริบทการสื่อสาร (context): หลักและเทคนิคของการประชุมการประชุมอภิปรายการพูดเพื่อธุรกิจการพูดเพื่อความเป็นผู้นำการพูดเฉพาะกิจ/เฉพาะโอกาส
- รายวิชาจำแนกตามเป้าหมายเฉพาะ/การประยุกต์การสื่อสาร (specific goal/applied): การเจรจาต่อรองวาทศิลป์เพื่อการประชาสัมพันธ์

ในการศึกษาแนวโน้มการจัดการเรียนการสอนด้าน วาทยาศาสตร์ คณาจารย์ในยุค 20 ปีแรกของคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ พัฒนาการของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์และวาทยาศาสตร์ เช่น งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ (ระดับอุดมศึกษา) ในประเทศไทย” ของอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2527) “การเรียนการสอนวาทยาศาสตร์และการประกอบงาน อาชีพ” ของ อรพรรณ ปิณฑนโหวาท และ ถิรนนท์ อนุวัชรวิวงศ์ (2531) และ “การเรียนการสอนสาขาวิชา วาทยาศาสตร์ ในระดับอุดมศึกษาของไทย ประวัติความเป็นมา วิวัฒนาการ และแนวโน้มในอนาคต” ของจำนง วิบูลย์ศรี (2532) และในอีก 10 ปีถัดมา เมื่อสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมมีการเปลี่ยนแปลง มีการศึกษาวิจัยเรื่อง “วิวัฒนาการ วาทยาศาสตร์สมัยใหม่ในประวัติศาสตร์ไทย” ของ อรพรรณ ปิณฑนโหวาท (2547) และ “แนวโน้มการพัฒนาการเรียน การสอนด้านนิเทศศาสตร์สาขาวิชา วาทยาศาสตร์ระดับอุดมศึกษา ในประเทศไทยในทศวรรษหน้า” ของจำนง วิบูลย์ศรี (2544) อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏว่ามีการศึกษาวิจัยแนวโน้ม การเรียนการสอนวาทยาศาสตร์หลังจากช่วงเวลาดังกล่าว ทั้ง ๆ ที่ในยุคสมัยปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในทุกมิติ

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น ขณะที่ สถานการณ์การเรียนการสอนวาทยาศาสตร์ในสหรัฐอเมริกา มีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบ และสภาพสังคม กลับปรากฏการปรับตัวด้านการเรียน การสอนด้านวาทยาศาสตร์ในประเทศไทยไม่มากและไม่ชัดเจน นัก อีกทั้งสถาบันการศึกษาจำนวนหนึ่งเลือกการปิดตัวของ สาขาวิชา วาทยาศาสตร์ ทั้ง ๆ ที่วาทยาศาสตร์เป็นฐานคิดสำคัญ ในการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นรากฐาน ที่สำคัญของการศึกษานิเทศศาสตร์และการสื่อสารทุกแขนง นอกจากนี้ ยังเป็นศาสตร์ที่องค์กรชั้นนำจำนวนมากใน ประเทศไทยให้ความสนใจที่จะฝึกอบรมบุคลากรให้มีความรู้ ความเข้าใจและทักษะในการสื่อสาร จึงนำมาสู่ปัญหา นำวิจัยในการศึกษานี้ว่า สถานการณ์การเรียนการสอนของ ศาสตร์ด้านวาทยาศาสตร์ของมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาและ ในประเทศไทยเป็นอย่างไร

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (survey research) ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบสหวิธี (multi-methodology) คือทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพดังรายละเอียดต่อไปนี้

ในการตอบคำถามวิจัย “สถานการณ์การเรียนการสอน ของศาสตร์ด้านวาทยาศาสตร์ของมหาวิทยาลัยในต่างประเทศ และในประเทศไทยเป็นอย่างไร” ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสาร และเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง (documentary study) การวิเคราะห์ เนื้อหาเชิงปริมาณ (quantitative content analysis) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) โดยแหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร ได้แก่ เอกสารประวัติ ความเป็นมา ภูมิหลัง พัฒนาการ หลักสูตร ตำรา และอื่น ๆ ที่ปรากฏในบทความ งานวิจัยและเว็บไซต์ต่าง ๆ ของ สหรัฐอเมริกาและประเทศไทย (โดยเฉพาะหลักสูตร นิเทศศาสตร์ของมหาวิทยาลัย) ส่วนแหล่งข้อมูลบุคคล ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอน ในหลักสูตรนิเทศศาสตร์ของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย

ในการวิเคราะห์เอกสารและการวิเคราะห์เนื้อหา เชิงปริมาณ ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยกลุ่มตัวอย่างเว็บไซต์และหลักสูตรจาก มหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา (ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก) ค้น จากเว็บไซต์ www.peterson.com โดยใช้คำสืบค้น “Speech” “Speech Communication” “Communication/s” “Communication Studies” “Communication Arts” จากนั้น คัดเลือกเฉพาะมหาวิทยาลัยทางนิเทศศาสตร์ที่ติด 20 อันดับแรกของโลกจากการสำรวจ QS World University Ranking in Communication and Media Studies นอกจากนี้ ค้นคว้าจากเว็บไซต์ www.theguardian.com/higher-education-network/ng-interactive และ www.huffingtonpost.co.uk เป็นมหาวิทยาลัยที่ติดอันดับ Top Ten ของประเทศสหรัฐอเมริกา ได้จำนวนมหาวิทยาลัย ในสหรัฐอเมริกาที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 25 แห่ง (บางมหาวิทยาลัยติดทั้งอันดับโลกและอันดับประเทศ)

สำหรับกลุ่มตัวอย่างมหาวิทยาลัยในประเทศไทย ได้แก่ มหาวิทยาลัยที่มีการสอนนิเทศศาสตร์ในระดับต่าง ๆ

เช่น คณะ ภาควิชา สาขาวิชา โดยสืบค้นรายชื่อที่มีปรากฏบนเว็บไซต์/ฐานข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (www.mua.go.th) นอกจากนี้ ต้องเป็นมหาวิทยาลัยที่มีการเผยแพร่หลักสูตรและรายวิชาในเว็บไซต์ และ/หรือมหาวิทยาลัยที่ยินดีส่งหลักสูตรให้แก่ผู้วิจัย ในภาพรวม มีมหาวิทยาลัยที่มีการเผยแพร่หลักสูตรในภาพรวม 50 แห่ง แต่มีการเผยแพร่รายวิชาที่เปิดสอนและเข้าเกณฑ์การเป็นกลุ่มตัวอย่างของงานวิจัยนี้เพียง 26 แห่ง

ในการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงปริมาณ ได้วิเคราะห์ความถี่ และค่าร้อยละของสิ่งต่อไปนี้: 1) กลุ่มวิชา/สาขาวิชาที่เน้น (area of concentration) 2) กลุ่มวิชาและจำนวนวิชาที่เปิดสอนในหลักสูตรในระดับปริญญาตรีและโทของมหาวิทยาลัยสหรัฐอเมริกาที่ติดอันดับและ 3) กลุ่มวิชาและจำนวนวิชาที่เปิดสอนในหลักสูตรในระดับปริญญาตรีและโทของมหาวิทยาลัยไทยนอกจากนี้ ยังสร้างกรอบการวิเคราะห์โดยใช้เกณฑ์การแบ่งกลุ่มวิชาตาม Theories of Human Communication ของ Littlejohn (1996, 5th edition) ซึ่งในการศึกษานี้แบ่งเป็น 5 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มทฤษฎีทั่วไป (general) 2) กลุ่มที่เป็นแก่นสาระหลักของวาทวิทยา (thematic) ได้แก่ ภาษา การโน้มน้าวใจและจิตวิทยา (ผู้วิจัยได้เพิ่ม “สื่อและเทคโนโลยี” ไว้ในกลุ่มนี้เพื่อให้สอดคล้องกับการศึกษาในยุคโลกาภิวัตน์) 3) กลุ่มที่แบ่งตามระดับการสื่อสาร (level) ได้แก่ การสื่อสารภายในตนเอง การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารระดับกลุ่ม ระดับองค์กร ระดับวัฒนธรรม และระดับโลก (เพิ่มเติมเพื่อให้สอดคล้องกับการศึกษาในยุคโลกาภิวัตน์เช่นกัน) 4) กลุ่มที่แบ่งตามบริบท (contextual) ได้แก่ บริบททางการศึกษาการเมือง การสาธารณสุขหรือการแพทย์ (health) การตลาดและธุรกิจ เป็นต้น และ 5) กลุ่มที่แบ่งตามเป้าหมาย ได้แก่ การสื่อสารเพื่อการณรงค์ทางสังคม เพื่อการพัฒนา เพื่อลดความขัดแย้ง เป็นต้น

ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้วิจัยใช้โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) (ได้แก่ หัวหน้าภาควิชา อาจารย์ ผู้สอนในภาควิชาวาทวิทยา

ในประเทศไทยและต่างประเทศ; ผู้บริหาร/ฝ่ายวิชาการที่รับผิดชอบหลักสูตรนิเทศศาสตร์ในมหาวิทยาลัยภาครัฐและเอกชน; ผู้บริหารกระทรวงศึกษาธิการและผู้ทรงคุณวุฒิด้านการอุดมศึกษา) จำนวนทั้งสิ้น 18 ท่าน (ไทย 15 ท่าน อเมริกา 2 ท่าน และนิวซีแลนด์ 1 ท่าน) โดยแบบสัมภาษณ์ครอบคลุมหัวข้อต่อไปนี้: สาเหตุที่ศาสตร์ด้านวาทวิทยาไม่ได้รับความนิยมเท่าที่ควรในประเทศไทย ความเห็นต่อหลักสูตรและเนื้อหาวิชาในระดับปริญญาตรีและโท

4.0 ผลการวิจัย

ในการตอบคำถามวิจัย “สถานการณ์การเรียนการสอนของศาสตร์ด้านวาทวิทยาของมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาและในประเทศไทยเป็นอย่างไร” ผู้วิจัยจะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 สถานการณ์การเรียนการสอนของศาสตร์ด้านวาทวิทยาของมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา และ ส่วนที่ 2 สถานการณ์การเรียนการสอนของศาสตร์ด้านวาทวิทยาของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย โดยแต่ละส่วนจะกล่าวถึง การปรับชื่อภาควิชาของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ซึ่งเคยใช้ชื่อภาควิชาวาทวิทยา การปรับด้านเนื้อหาหลักสูตร และการบริหารจัดการและอำนวยความสะดวกในการสอน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 สถานการณ์การเรียนการสอนศาสตร์ด้านวาทวิทยาของมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา

4.1.1 การปรับชื่อภาควิชาของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ซึ่งเคยใช้ชื่อภาควิชาวาทวิทยา: ผลการวิจัยพบว่าทั้งมหาวิทยาลัยที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยนี้ และมหาวิทยาลัยอีกจำนวนมากในประเทศสหรัฐอเมริกายังมีการเปิดสอนโปรแกรมหรือหลักสูตรหรือสาขาวิชาด้านวาทวิทยา เช่น วาทศาสตร์ (Rhetoric) การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal communication) การสื่อสารองค์กร (Organizational communication) และอื่น ๆ ภายใต้ชื่อภาควิชาต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่ภาควิชาวาทวิทยา (Department of Speech/Speech Communication) โดยตรงเหมือนในอดีต (ดูในภาคผนวก ก) สำหรับชื่อที่ปรับเปลี่ยนมักมีความหมายที่เป็นกลาง เช่น “Communication”

หรือ “Communication Studies” อย่างไรก็ตาม ยังมีมหาวิทยาลัยจำนวนหนึ่ง (ส่วนใหญ่มักเป็น Community College) ซึ่งยังคงใช้ชื่อ Department of Speech Communication หรืออื่น ๆ ด้านวาทวิทยา (ดูในภาคผนวก ข)

นอกจากนี้ จากการศึกษาพัฒนาการของมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนวาทวิทยามาอย่างยาวนานบางแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยอิลลินอยส์ เออร์บานา-แชมเปญ และมหาวิทยาลัยมิชิแกน แอน อาร์เบอร์ พบว่า สาเหตุหลักของการปรับชื่อภาควิชาฯ คือ เพื่อให้สอดคล้องกับวิวัฒนาการการสื่อสารของมนุษย์ ความก้าวหน้าทางสื่อและเทคโนโลยี และความต้องการของตลาดแรงงานในวงการต่าง ๆ

4.1.2 การปรับเนื้อหาหลักสูตร: จากการวิเคราะห์หลักสูตรของมหาวิทยาลัยกลุ่มตัวอย่างพบว่า การปรับเนื้อหาหลักสูตรการเรียนการสอนวาทวิทยาของมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาสามารถแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

ก) การปรับขยายขอบเขตของเนื้อหาหลักสูตร: ได้แก่ การขยายขอบเขตของเนื้อหาหลักสูตรจาก “การเน้นเฉพาะศาสตร์ทางวิทยาและการสื่อสารของมนุษย์” ไปจนถึงการศึกษาสื่อ (media studies) และการสื่อสารผ่านสื่อ (mediated communication) รายวิชาต่าง ๆ ครอบคลุมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และเทคโนโลยี (เช่น มิติผลกระทบต่อนามสัมพันธ์และรูปแบบการสื่อสาร) โดยจัดการเรียนการสอนเป็นลักษณะโปรแกรมการศึกษาร่วม เช่น มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ลอสแอนเจลิส (University of California, Los Angeles-UCLA) เปิดสอนโปรแกรม Human and Media Studies มหาวิทยาลัยมิชิแกนสเตท เปิดสอนโปรแกรม Interpersonal, Organizational, and Mass Media Communication หรือมหาวิทยาลัยวิสคอนซิน เมดิสัน เปิดสอนโปรแกรม Interpersonal, Group, Organizational, Mass Media, and Online Communication หรือมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย เบิร์กลีย์ (University of California, Berkeley) เปิดสอนรายวิชาด้านวาทศาสตร์กับสื่อใหม่ (Rhetoric of New Media) เป็นต้น

ข) การปรับเพียงชื่อภาควิชาแต่ยังคงเนื้อหาด้านวาทวิทยา: เช่น มหาวิทยาลัยไอโอวาได้เปลี่ยนชื่อภาควิชาจาก “Speech Communication” เป็น “Communication Studies” แต่รายวิชาต่าง ๆ ยังเน้นการสื่อสารของมนุษย์ในระดับต่าง ๆ และวิชาทางวาทศาสตร์

ค) การคงหลักสูตรทางวาทศาสตร์ (Rhetoric) ไว้ แต่เปลี่ยนสังกัดไปอยู่กับภาควิชา/สำนักวิชาอื่น: เช่น มหาวิทยาลัยมิชิแกน แอน อาร์เบอร์นำหลักสูตรวาทศาสตร์แยกไปไว้ที่ Department of Rhetoric and Composition มหาวิทยาลัยมิชิแกนสเตทนำหลักสูตรวาทศาสตร์แยกไปไว้ที่ Department of Writing, Rhetoric and American Cultures หรือมหาวิทยาลัยเท็กซัส ออสติน นำหลักสูตรวาทศาสตร์แยกไปไว้ที่ Department of Rhetoric and Writing เป็นต้น

ง) การปรากฏกลุ่มวิชาด้านวาทวิทยาที่ต้องการเน้น (area of concentration): เมื่อวิเคราะห์กลุ่มวิชาที่เน้นในหลักสูตร ไม่ว่าจะเป็นลักษณะการเลือกเป็นวิชาเอก (major) หรือเป็นกลุ่มความสนใจหรือที่ที่ต้องการเน้น (area of concentration) พบว่า มี 12 กลุ่มวิชาบรรจุในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา โดยที่ติดอันดับมากที่สุดคือกลุ่มวิชาเกี่ยวกับ “การสื่อสารในมิติวัฒนธรรม” และ “การสื่อสารทางการเมือง” (“กลุ่มวิชาละ 8 มหาวิทยาลัย) รองลงมา คือ “การสื่อสารระหว่างบุคคล” และ “การสื่อสารผ่านสื่อหรือในมิติเกี่ยวกับสื่อ และเทคโนโลยี” (กลุ่มวิชาละ 7 มหาวิทยาลัย) และ “การสื่อสารสุขภาพ” “วาทศาสตร์/การสื่อสารสาธารณะ” และ “การสื่อสารองค์กร” (กลุ่มวิชาละ 6 มหาวิทยาลัย)

นอกจากนี้ เมื่อวิเคราะห์รายวิชาในระดับปริญญาตรีและปริญญาโทที่ปรากฏในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยกลุ่มตัวอย่างในสหรัฐอเมริกา โดยไม่นับรวมวิชาสัมมนา (seminar) ฝึกงาน (internship) และหัวข้อพิเศษ (special topic) พบว่า มีรายวิชาตามกลุ่มวิชาทางวาทนิเทศหรือการสื่อสารของมนุษย์ตามแนวคิดของ Littlejohn (1996) โดยสามารถสรุปจำนวนวิชาในแต่ละกลุ่มในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงรายวิชาตามกลุ่มวิชาทางวาหนิเทศหรือการสื่อสารของมนุษย์ที่ปรากฏในหลักสูตรระดับปริญญาตรีและโทของมหาวิทยาลัยกลุ่มตัวอย่างในสหรัฐอเมริกา

กลุ่มวิชา	จำนวนวิชา (นับตามชื่อวิชาที่ปรากฏในหลักสูตร)		กลุ่มวิชา	จำนวนวิชา (นับตามชื่อวิชาที่ปรากฏในหลักสูตร)	
1. กลุ่มวิชา : แนวคิด/ทฤษฎีการสื่อสาร	ป.ตรี 38	ป.โท 12	3. กลุ่มวิชา: แบ่งตามระดับการสื่อสาร (level)	ป.ตรี 98	ป.โท 38
<ul style="list-style-type: none"> ● การสื่อสารทั่วไป/พื้นฐาน ● ความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสาร ภาษา สื่อ และวัฒนธรรม 	26 12	10 2	<ul style="list-style-type: none"> ● การสื่อสารภายในตนเอง ● การสื่อสารระดับบุคคล/ระหว่างบุคคล ● การสื่อสารระดับกลุ่ม ● การสื่อสารระดับองค์กร ● การสื่อสารระดับสาธารณะ ● การสื่อสารระดับวัฒนธรรม 	- 26 18 20 13 22	5 11 3 9 4 15
2. กลุ่มวิชา: วาหนิศาสตร์/การโต้แย้งแสดงเหตุผล	ป.ตรี 66	ป.โท 23	4. กลุ่มวิชา: แบ่งตามหัวข้อ/ประเด็น (thematic)	ป.ตรี 92	ป.โท 39
<ul style="list-style-type: none"> ● แนวคิด ทฤษฎี วิจัย ● วาหนิศาสตร์กับการเมือง ● วาหนิศาสตร์และวัฒนธรรม ● วาหนิศาสตร์กับสื่อและเทคโนโลยี ● วาหนิศาสตร์กับการแสดง/สุนทรียะ ● วาหนิศาสตร์และจริยธรรม ● วาหนิศาสตร์และภาษา ● วาหนิศาสตร์กับกลุ่มเฉพาะ/วิชาชีพ ● วาหนิศาสตร์กับปรัชญา 	14 13 9 4 7 6 6 7 3	8 3 2 2 2 - 3 - 3	<ul style="list-style-type: none"> ● ภาษา ● การโน้มน้าวใจ/จิตวิทยา ● สื่อและเทคโนโลยี ● จริยธรรม 	47 16 25 4	20 7 8 4
5. กลุ่มวิชา: แบ่งตามบริบทเฉพาะ (context)	ป.ตรี 44	ป.โท 19	7. กลุ่มวิชา: แบ่งกลุ่มเฉพาะ (specific group)**	8	
<ul style="list-style-type: none"> ● การศึกษา/การเรียนการสอน ● ครอบครัว ● สาธารณสุข/สุขภาพ ● ธุรกิจ ● การเมือง 	2 3 8 22 9	- 1 6 8 4	<ul style="list-style-type: none"> ● เพศ (gender) ● ชุมชน/คนเมือง ● กลุ่มคนสูงอายุ/คนพิการ 	3 3 2	
6. กลุ่มวิชา: แบ่งตามเป้าหมายเฉพาะ (specific goal)	ป.ตรี 22	ป.โท 9	** เป็นกลุ่มเพิ่มเติมจากการแบ่งกลุ่มของ Littlejohn (1996)		
<ul style="list-style-type: none"> ● เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน/ความเป็นพลเมือง ● เพื่อการเปลี่ยนแปลง/เคลื่อนไหวสังคม ● เพื่อแก้ไข/จัดการความขัดแย้ง/ความเสี่ยง/เพื่อสันติภาพ ● เพื่อรักษาสังแวดล้อม ● เพื่อการประกอบอาชีพทั่วไป 	4 6 8 2 2	- 3 4 - 2			

จากตารางที่ 1 พบว่า กลุ่มวิชาที่มีรายวิชาเปิดสอนมากที่สุด คือ กลุ่มวิชาที่แบ่งตาม “ระดับการสื่อสาร” (98 ชื่อวิชา) โดยในกลุ่มนี้พบ “การสื่อสารระดับบุคคล” มากที่สุด (26 ชื่อวิชา) “การสื่อสารระดับวัฒนธรรม” (22 ชื่อวิชา) และ “การสื่อสารระดับองค์กร” (20 ชื่อวิชา) ตามลำดับ เป็นที่น่าสังเกตว่า รายวิชาต่าง ๆ ในแต่ละกลุ่มเน้นการศึกษา แนวคิด หลักการ และทฤษฎีที่ “เป็นแกน” ของแต่ละกลุ่มมากกว่าเชิงประยุกต์ (applied-ในที่นี้หมายถึงการฝึกทักษะผ่านการปฏิบัติเพื่อนำไปใช้ได้จริง) นอกจากนี้ ยังพบว่า รายวิชาในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยกลุ่มตัวอย่างที่มีชื่อเสียง เช่น มหาวิทยาลัยเพอร์ดู มหาวิทยาลัยเท็กซัส ออสติน มหาวิทยาลัยอริโซนาสเตท (Arizona State University) จะมีการเรียนการสอนแบบเจาะลึกเป็นระดับ โดยเฉพาะในสาขาที่ต้องการเน้น ดังนี้

- เริ่มจากวิชาปูพื้นฐานแบบกว้าง ๆ ให้เข้าใจบทบาท ความสำคัญ ประวัติความเป็นมา และความเกี่ยวข้องของวิชานั้น ๆ กับชีวิตและการทำงาน
- ต่อมาเป็นวิชาให้ความรู้และแนวคิดทางวิชาการ และการนำความรู้นั้นไปใช้
- สุดท้ายเป็นการวิเคราะห์ สังมนา หรือ ฝึกงาน ในด้านนั้น ๆ

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่า เกือบทุกมหาวิทยาลัยที่ติดอันดับกำหนดให้วิชาการสื่อสารด้วยการพูด (oral communication) และการสื่อสารด้วยการเขียน (written communication) เป็นวิชาบังคับพื้นฐานในหลักสูตรระดับปริญญาตรีโดยเฉพาะวิชาการสื่อสารด้วยการพูดเป็นวิชาบังคับในมหาวิทยาลัย 17 แห่ง และวิชาการสื่อสารด้วยการเขียนเป็นวิชาบังคับในมหาวิทยาลัย 20 แห่ง ขณะที่มหาวิทยาลัยที่ติดอันดับอีก 2 แห่ง คือมหาวิทยาลัยเท็กซัส ออสติน และมหาวิทยาลัยนิวยอร์ก (New York University) กำหนดให้ผู้เรียนทางวาทวิทยาเลือกเรียนภาษาต่างประเทศเป็นวิชาบังคับ (requirement) ด้วย ในด้านการให้ความสำคัญกับความเป็นสาขาวิชา ลักษณะร่วมที่สำคัญของหลักสูตรวาทวิทยาในสหรัฐอเมริกา คือ การเน้นความเป็น “สหสาขาวิชา” (interdisciplinary) ดังนั้น ในชื่อหลักสูตรของบางมหาวิทยาลัยทั้งระดับปริญญาตรี

หรือโทจะมีการลงท้ายคำว่า “interdisciplinary” ไว้ท้ายหลักสูตรและปริญญา

สำหรับการศึกษาระดับปริญญาโท เมื่อวิเคราะห์รายวิชาที่ปรากฏในหลักสูตรระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยที่ติดอันดับในประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่า โดยทั่วไป ในแต่ละมหาวิทยาลัยมีจำนวนวิชาที่เปิดสอนน้อยกว่าระดับปริญญาตรีมาก เนื่องจากส่วนใหญ่เน้นไปทางวิจัย ค้นคว้า การสัมมนา และการเลือกหัวข้อพิเศษ (special topics)

4.1.3 การบริหารจัดการและอำนวยความสะดวกในการสอน: จากการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏในเว็บไซต์/เอกสารของมหาวิทยาลัยกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ผู้บริหารหลักสูตรมีการบริหารจัดการเพื่ออำนวยความสะดวกในการสอนอย่างน้อย 3 ด้าน ดังนี้

ก) การจัดสถานที่และอุปกรณ์เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ทั้งภายในภาควิชาเองหรืออาศัยความร่วมมือจากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย โดยมหาวิทยาลัยกลุ่มตัวอย่างที่ติดอันดับล้วนแต่มีเวทีและการจัดสถานการณ์จริงเพื่อฝึกทักษะการพูด ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งศูนย์ฝึกของตนเองหรือการจัดกิจกรรมการฝึกทักษะทางวาทวิทยาเป็นประจำทั้งในระดับมหาวิทยาลัย ชุมชนหรือระดับชาติ รวมถึงการจัดการฝึกอบรม (training) ให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภายในและนอกมหาวิทยาลัย เช่น ที่มหาวิทยาลัยเซาเทิร์นแคลิฟอร์เนียมีการจัดการสถานที่เพื่อฝึกปฏิบัติการภายในภาควิชา ได้แก่ Forensic Lab เพื่อฝึกทางด้านการพูดหน้าที่ประชุมชน และ Annenberg Experiment and Collaboratory เพื่อฝึกการวิจัยทางวาทนิเทศและนิเทศศาสตร์ หรือที่มหาวิทยาลัยชิคาโก (University of Chicago) มี Center for the Study of Communication and Society เป็นต้น

ข) การจัดหน่วยงานหรือผู้ให้คำปรึกษาแก่ผู้เรียน เนื่องจากมหาวิทยาลัยที่ติดอันดับส่วนใหญ่เปิดวิชาต่าง ๆ เป็นวิชาเลือกตามความสนใจหรือตามกลุ่มวิชาที่เน้น รวมทั้งให้เลือกวิชาจากนอกคณะ เพื่อเพิ่มความรู้พื้นฐานหรือเชิงลึกในกลุ่มวิชาที่จะศึกษา ดังนั้นมหาวิทยาลัยจึงมีหน่วยงานหรือแต่งตั้งผู้ให้คำปรึกษาด้านการเรียนแก่ผู้เรียน เช่น

มหาวิทยาลัยมิชิแกน แอน อาร์เบอร์ จะมีแผนก Departmental Advising เพื่อให้คำปรึกษาและสนับสนุนโอกาสการเรียนรู้รูปแบบต่าง ๆ การเข้าถึงแหล่งข้อมูล งานวิจัย รวมถึงเครือข่ายศิษย์เก่าและองค์กรวิชาชีพ และมีการติดตามความก้าวหน้าของผู้เรียนให้เป็นไปตามทิศทางที่วางแผนไว้หรือมหาวิทยาลัยมิชิแกนสแตทเปิดโอกาสให้ผู้เรียนทดลองเรียน ในโปรแกรม “Experience Alternative Track” เพื่อดูว่าตรงกับความสนใจและความสามารถของตนหรือไม่

ค) การจัดสายการเรียนสำหรับการต่อยอดทางวิชาการและการประกอบวิชาชีพเมื่อวิเคราะห์หลักสูตรและรายวิชาที่เปิดสอนของมหาวิทยาลัยที่ติดอันดับในระดับปริญญาโท พบว่า มหาวิทยาลัยเกือบทุกแห่ง เน้นให้ผู้เรียนเลือกกลุ่มวิชาที่ต้องการศึกษาได้อย่างอิสระโดยแบ่งเป็น 2 สายอย่างชัดเจน คือ (1) สายต่อยอดทางวิชาการ (academic) เพื่อการเรียนต่อขั้นสูงขึ้นไปหรือปริญญาเอก และ/หรือการประกอบอาชีพเป็นผู้สอนหรือนักวิชาการทางด้านวาทวิทยา/นิเทศศาสตร์ (2) สายเพื่อประกอบวิชาชีพ (professional)

4.2 สถานการณ์การเรียนการสอนศาสตร์ด้านวาทวิทยาของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย

ผลการศึกษาพบว่า มหาวิทยาลัยที่เปิดสอนหรือมีหลักสูตรทางนิเทศศาสตร์ในประเทศไทยมีจำนวนทั้งสิ้น 50 แห่ง เปิดการเรียนการสอนในระดับคณะมากที่สุดคือ 27 คณะ โดยใช้ชื่อต่าง ๆ เช่น นิเทศศาสตร์ วารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน สื่อสารมวลชน เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เป็นต้น นอกนั้นเป็นระดับภาควิชา (n=8) หลักสูตร (n=4) สาขาวิชา (n=9) และระดับวิชาเอก (n=2) ตามลำดับ ในส่วนนี้ ผู้วิจัยการนำเสนอผลเกี่ยวกับการปรับตัวของมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนวาทวิทยาในประเทศไทย

4.2.1 การปรับตัวของมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนวาทวิทยาในประเทศไทย: จากการวิเคราะห์หลักสูตรนิเทศศาสตร์ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีการเผยแพร่ข้อมูลบนเว็บไซต์ รวมทั้งสิ้น 40 แห่ง สามารถสรุปโปรแกรมการศึกษาหรือสาขาวิชาที่เน้นหรือวิชาเอกได้ 147 โปรแกรม โดย กลุ่มสาขา “การสื่อสาร

มวลชน” ซึ่งประกอบด้วยสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ (เช่น วิทยุ โทรทัศน์ วารสาร ภาพยนตร์ เป็นต้น) เป็นกลุ่มที่มีการเปิดสอนมากที่สุดในระดับปริญญาตรี คือ 58 โปรแกรม (ร้อยละ 39.46) ในขณะที่มีการเปิดสอนวาทวิทยาเป็นวิชาเอกหรือสาขาที่เน้นเพียง 2 โปรแกรม (ร้อยละ 1.36)

4.2.2 การปรับเนื้อหาหลักสูตร: จากการวิเคราะห์หลักสูตรนิเทศศาสตร์ของมหาวิทยาลัยกลุ่มตัวอย่าง 26 แห่งในประเทศไทย พบทิศทางการสอนและปรับรายละเอียดเกี่ยวกับรายวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวาทวิทยา 3 ลักษณะ ดังนี้

ก) รายวิชาที่เกี่ยวข้องกับวาทวิทยามีคุณลักษณะเป็นวิชาแกน: วิชาที่เป็นวิชาพื้นฐานจำนวนไม่กี่วิชาและเน้นแนวคิด/ทฤษฎี เช่น ทฤษฎีการสื่อสาร จิตวิทยา เป็นต้น จะถูกกำหนดเป็นวิชาแกนสำหรับผู้เรียน ทั้งเป็นวิชาแกนของการศึกษาทั่วไป (general education) ในชั้นปี 1 และ 2 และ/หรือเป็นวิชาแกนของคณะฯ หรือภาควิชาฯ ขณะที่ชั้นปี 3 และ 4 วิชาต่าง ๆ ส่วนใหญ่นับเป็นเชิงประยุกต์

ข) เน้นรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับทักษะการเขียนมากกว่าการพูดเล็กน้อย: มหาวิทยาลัย 9 แห่งจาก 26 แห่ง (ร้อยละ 34.78) เปิดสอนวิชาเกี่ยวกับทักษะด้านการพูด ขณะที่ 10 แห่ง (ร้อยละ 43.47) เปิดสอนวิชาเกี่ยวกับทักษะการเขียน มีมหาวิทยาลัยเพียง 5 แห่ง (ร้อยละ 19.23) ที่สอนทั้งทักษะการพูดและการเขียน

ค) ลักษณะรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับสื่อและเทคโนโลยี: รายวิชาเกี่ยวกับสื่อและเทคโนโลยีขึ้นพื้นฐานมักเน้นด้านผลกระทบของสื่อและเทคโนโลยีต่อการสื่อสารของมนุษย์ ขณะที่รายวิชาสำหรับวิชาเอกหรือโท เน้นการนำสื่อและเทคโนโลยีรูปแบบต่าง ๆ มาใช้ในการผลิตหรือการนำเสนอมากกว่าการฝึกทักษะการสื่อสารผ่านสื่อและเทคโนโลยี (mediated communication skill)

นอกจากนี้ เมื่อวิเคราะห์รายวิชาในระดับปริญญาตรีและปริญญาโทที่ปรากฏในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยกลุ่มตัวอย่างในประเทศไทย พบว่า มีรายวิชาตามกลุ่มวิชาทางวาทนิเทศหรือการสื่อสารของมนุษย์ตามแนวคิดของ Littlejohn (1996) โดยสามารถสรุปจำนวนวิชาในแต่ละกลุ่มในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงรายวิชาตามกลุ่มวิชาทางวาทนิเทศหรือการสื่อสารของมนุษย์ที่ปรากฏในหลักสูตรระดับปริญญาตรีและโท ของมหาวิทยาลัยกลุ่มตัวอย่างในประเทศไทย

กลุ่มวิชา	จำนวนวิชา / n=จำนวนมหาวิทยาลัยที่เปิดสอน		กลุ่มวิชา	จำนวนวิชา / n=จำนวนมหาวิทยาลัยที่เปิดสอน	
1. หลัก/แนวคิด/ทฤษฎีซึ่งครอบคลุมการสื่อสารด้วยสื่อบุคคล/การสื่อสารของมนุษย์	ป.ตรี 10 (n=23)	ป.โท 18	4. กลุ่มวิชา: แบ่งตามหัวข้อ/ประเด็น (thematic)	ป.ตรี 56 15	ป.โท 33 15
• ทฤษฎีการสื่อสารของมนุษย์		4 (n=10)	• ภาษา	3 (n=4)	3 (n=3)
• ทฤษฎีเชิงประยุกต์		13 (n=11)	- ภาษากับการสื่อสารโดยตรง	7 (n=9)	-
• ทฤษฎีเชิงสุนทรียะ		1 (n=1)	- ทักษะการพูด	5 (n=10)	-
2. หลัก/แนวคิด/ทฤษฎีวาทวิทยา/วาทศาสตร์	ป.ตรี 15 (n=12)	ป.โท 3	- ทักษะการเขียน	-	2 (n=2)
• การพูดพื้นฐาน	12	-	- ทักษะการอ่านและการเขียน	-	1 (n=1)
• วาทศาสตร์	3	-	- การแสดงเหตุผล	-	8 (n=6)
• ทฤษฎีวาทวิทยา/วาทนิเทศ	-	1 (n=1)	- การออกแบบสาร/เนื้อหา	-	1 (n=1)
• ทฤษฎีวาทศาสตร์	-	2 (n=11)	- อวัจนภาษา	30	4
3. กลุ่มวิชา: แบ่งตามระดับการสื่อสาร (level)	ป.ตรี 40	ป.โท 47	• การโน้มน้าวใจ/จิตวิทยา	2 (n=5)	2 (n=3)
• การสื่อสารภายในตนเอง	7 (n=9)	1 (n=1)	- การโน้มน้าวใจ	14 (n=17)	2 (n=2)
• การสื่อสารระดับบุคคล/ระหว่างบุคคล	11 (n=17)	15	- จิตวิทยา	8 (n=8)	
- ทฤษฎีเชิงวิชาการ		7 (n=7)	- จิตวิทยาการสื่อสาร	6 (n=9)	
- ทฤษฎีเชิงประยุกต์		8 (n=11)	- จิตวิทยาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง	11	13
• การสื่อสารระดับกลุ่ม	6 (n=6)	4	• สื่อและเทคโนโลยี	5 (n=6)	5 (n=5)
- ทฤษฎีเชิงวิชาการ		3 (n=3)	- สื่อ/เทคโนโลยีกับการสื่อสาร	3 (n=3)	8 (n=6)
- ทฤษฎีเชิงประยุกต์		1 (n=1)	- สื่อใหม่	3 (n=3)	
• การสื่อสารระดับองค์กร	5 (n=7)	1	- นวัตกรรม (innovation) และการเปลี่ยนแปลง	-	1
- ทฤษฎีเชิงวิชาการ		7 (n=9)	• จริยธรรม	-	
- ทฤษฎีเชิงประยุกต์		10 (n=7)			
• การสื่อสารระดับสาธารณะ	6 (n=9)	3 (n=4)			
• การสื่อสารระดับวัฒนธรรม	5 (n=7)	7 (n=9)			
5. กลุ่มวิชา: จำแนกตามบริบทเฉพาะ (context)	ป.ตรี 21	ป.โท 33	6. กลุ่มวิชา: จำแนกตามเป้าหมายเฉพาะ (specific goal)	ป.ตรี 34	ป.โท 19
• ธุรกิจ	6	12 (n=8)	• เพื่อใช้ในชีวิตทางนิเทศศาสตร์	13	-
• ทัวไป	4 (n=4)	3 (n=3)	- การโฆษณาและประชาสัมพันธ์	8 (n=12)	-
• ท่องเที่ยว/บันเทิง	2 (n=2)	9 (n=3)	- สื่อสารมวลชน/การแสดง	5 (n=12)	-
• การตลาด	8 (n=10)	6 (n=8)	• เพื่อการบริหารจัดการ	14	5 (n=3)
• การเมือง	7 (n=10)	2 (n=2)	- การบริหารจัดการทั่วไป	3 (n=3)	2 (n=2)
• สาธารณสุข/สุขภาพ	-	1 (n=1)	- การบริหารจัดการความสัมพันธ์	11 (n=15)	-
			- การจัดการโครงการ	-	3 (n=3)
			• เพื่อการพัฒนา	4 (n=4)	6 (n=2)
			• เพื่อแก้ไข/จัดการวิกฤต/ความขัดแย้ง	3 (n=4)	3 (n=4)

จากตารางที่ 2 พบว่า ในระดับปริญญาตรีกลุ่มวิชาทางวาทวิทยาที่มีจำนวนมหาวิทยาลัยเปิดสอนมากที่สุด (n) คือ กลุ่มวิชาเกี่ยวกับ “หลัก/แนวคิด/ทฤษฎีการสื่อสาร” (มหาวิทยาลัย 23 แห่งจาก 26 แห่ง) (ร้อยละ 88.46) รองลงมา คือ กลุ่มวิชาแบ่งตามระดับ ซึ่งได้แก่ “การสื่อสารระหว่างบุคคล” และ “จิตวิทยา” (17 แห่ง) (ร้อยละ 65.38) เมื่อพิจารณาตามจำนวนวิชาที่มีการเปิดสอนในแต่ละกลุ่มพบว่า กลุ่มวิชาเกี่ยวกับ “ประเด็นสำคัญของการสื่อสาร” ซึ่งครอบคลุมประเด็นหลัก คือ ภาษา การโน้มน้าวใจ/จิตวิทยา สื่อและเทคโนโลยี และจริยธรรมมีจำนวนวิชาที่เปิดสอนมากที่สุด คือ มีจำนวนวิชาที่มีการเปิดสอนในกลุ่มนี้รวม 56 ชื่อวิชา (ร้อยละ 31.82) โดยเฉพาะรายวิชาเกี่ยวกับการโน้มน้าวใจและจิตวิทยา

สำหรับในระดับปริญญาโท กลุ่มวิชาที่มีจำนวนมหาวิทยาลัยเปิดสอนมากที่สุด (n) คือ กลุ่มวิชาเกี่ยวกับ หลัก/แนวคิด และทฤษฎีการสื่อสาร ซึ่งพบว่า “ทฤษฎีเชิงประยุกต์” มีจำนวนมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนและจำนวนรายวิชาที่พบในหลักสูตร มากกว่า “ทฤษฎีพื้นฐานทั่วไป” เล็กน้อย คือ มีมหาวิทยาลัยเปิดสอนทฤษฎีการสื่อสารเชิงประยุกต์ 11 แห่ง (จาก 13 แห่ง) (ร้อยละ 84.62) และ ทฤษฎีพื้นฐานทั่วไป 10 แห่ง (ร้อยละ 76.92) โดยมีจำนวนรายวิชาที่เปิดสอนในกลุ่มนี้ 8 และ 7 ชื่อวิชาตามลำดับ

เมื่อพิจารณาตามจำนวนวิชาที่มีการเปิดสอนในแต่ละกลุ่มกลุ่มวิชาที่จำแนกตาม “ระดับการสื่อสาร” มีจำนวนรายวิชาที่เปิดสอนในหลักสูตรนิติศาสตร์ระดับปริญญาโทมากที่สุด คือ 47 ชื่อวิชา (ร้อยละ 30.72) โดยระดับการสื่อสาร “องค์กร” พบมากที่สุดในกลุ่มนี้ คือ 17 ชื่อวิชา (ร้อยละ 11.11)

นอกจากนี้ ทั้งในหลักสูตรปริญญาตรีและปริญญาโท กลุ่มวิชาด้านภาษา ส่วนใหญ่เน้นวิชาเกี่ยวกับการออกแบบสารและเนื้อหา โดยเฉพาะเพื่อการประยุกต์ใช้ในอาชีพต่าง ๆ มากกว่าทักษะการสื่อสารด้วยภาษา อีกทั้งยังพบแนวโน้มในการเปิดสอนรายวิชาเกี่ยวกับ “สื่อใหม่” และ “นวัตกรรมการสื่อสาร” มากขึ้น ขณะที่วิชาเกี่ยวกับจริยธรรมมีเปิดสอน

เพียง 1 แห่ง (1 วิชา) สำหรับกลุ่มวิชาที่จำแนกตามบริบทเฉพาะพบในบริบท “ธุรกิจ” มากที่สุด 12 ชื่อสาขา (ร้อยละ 7.84) รองลงมา คือ การตลาด 6 ชื่อวิชา (ร้อยละ 3.92) แต่มีจำนวนมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนรายวิชา “การสื่อสารการตลาด” มากกว่าบริบทอื่น ๆ คือ มี 8 แห่ง (ร้อยละ 61.54)

สำหรับทักษะของผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนวาทวิทยาในประเทศไทย กลุ่มตัวอย่างทุกท่านเห็นพ้องในทิศทางเดียวกันว่าศาสตร์วาทวิทยาเป็นรากฐานความรู้และทักษะการสื่อสารของมนุษย์ในสังคมทุกระดับ อย่างไรก็ตามอุปสรรคต่อการเข้าถึงศาสตร์วาทวิทยาในต่างประเทศและประเทศไทย มี 2 ประการสำคัญ คือ “การไม่รู้จักและไม่เข้าใจศาสตร์” และ “การเป็นศาสตร์ที่คนไม่รับรู้ถึงลักษณะความเป็นวิชาชีพ” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การไม่รู้จักและไม่เข้าใจศาสตร์: กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าประชาชนส่วนมากเข้าใจผิดเกี่ยวกับความเป็นวาทวิทยา ในขณะที่กลุ่มคนที่รับรู้มีจำนวนน้อยและวงแคบ อีกทั้งขาดการประชาสัมพันธ์ที่เหมาะสม นอกจากนี้ ความเฉพาะและชัดเจนของศาสตร์ได้กลืนไปกับการสอนนิเทศศาสตร์ในสาขาอื่น ๆ

2) การไม่รับรู้ถึงลักษณะความเป็นวิชาชีพของศาสตร์: กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าแม้ศาสตร์ด้านวาทวิทยาจะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ในระดับและบริบทต่าง ๆ แต่ตัวศาสตร์เองไม่ได้เน้นความเป็นวิชาชีพหรือหากเน้นทักษะเชิงวิชาชีพมากเกินไปอาจจะทำให้ขาดจุดยืนในความเป็นศาสตร์

นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนหนึ่งยังแสดงทัศนะว่า ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ที่มีความรู้ด้านนี้โดยตรงมีไม่เพียงพอ รวมถึงการขาดการต่อยอด รับการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากคณาจารย์ที่ศึกษาวาทวิทยาจากต่างประเทศมาโดยตรง อีกทั้งการสร้างเครือข่ายนักวิชาการและวิชาชีพด้านวาทวิทยายังเพิ่งอยู่ในจุดเริ่มต้นไม่แข็งแรงเหมือนเครือข่ายในต่างประเทศ

5.0 สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากการประมวลผลที่ได้จากวิธีวิจัยจากกลุ่มต่าง ๆ และการศึกษาเอกสาร บทความ ได้แก่ หลักสูตร รายวิชา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาหาวิทยาลัยทั้งของประเทศไทยและประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีการเผยแพร่บนเว็บไซต์ต่าง ๆ จากมุมมองเชิงบริหารจัดการสถาบันการศึกษา สามารถสรุปสภาพของการศึกษาหาวิทยาลัยที่ผ่านมาและแนวโน้มที่ควรจะเป็นในยุคโลกาภิวัตน์ได้ดังนี้

5.1 ในสหรัฐอเมริกา วาทยาลัยยังคงบทบาทการเป็นศาสตร์พื้นฐานสำคัญและแก่นหลักของการสื่อสารของมนุษย์

ในสหรัฐอเมริกา วิชาด้านวาทศาสตร์และทฤษฎีทางวาทศาสตร์ (Rhetorical theories) ยังเป็นรากฐานของหลักการพูด โดยเฉพาะการพูดหน้าที่ยุชมชน และเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาแนวคิดทฤษฎีการสื่อสารของมนุษย์สำนักคิดต่าง ๆ มาจนถึงปัจจุบันจากการวิเคราะห์เว็บไซต์และวิเคราะห์เนื้อหาของมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาต่าง ๆ พบว่ามหาวิทยาลัยส่วนใหญ่มีการปรับตัวในด้านต่าง ๆ เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและเครื่องมือสื่อสาร ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมการสื่อสารของมนุษย์ และต่อความต้องการของตลาดแรงงานโดยการปรับตัว มีการปรับเปลี่ยนใน 2 ลักษณะใหญ่ คือ

1) มีการเปลี่ยน “ชื่อภาควิชา” (department) จากดั้งเดิมคือ Department of Rhetoric หรือ Elocution มาเป็น (→) Public Speaking → Speech/Speech Communication → Human Communication → จนถึง Communication/Communication Studies/Communication Arts ในปัจจุบัน ด้วย 3 วัตถุประสงค์สำคัญ คือ 1) เพื่อให้ครอบคลุมการสื่อสารของมนุษย์อย่างกว้างขวางที่สุด 2) เพื่อเป็นการดึงดูดความสนใจของผู้เรียนถึงความหลากหลายในการประกอบอาชีพด้านต่าง ๆ ทางนิเทศศาสตร์ และ 3) เพื่อให้ครอบคลุมการศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลของสื่อและเทคโนโลยี โดยเฉพาะสื่อมวลชน

ขณะเดียวกันเมื่อวิเคราะห์ชื่อรายวิชาต่าง ๆ ใน Department of Communication หรือ Communication Studies ของหลาย ๆ มหาวิทยาลัยในปัจจุบัน ยังคงเป็นรายวิชาทางวาทศาสตร์ (เช่น ปรัชญาวาทศาสตร์ การโต้แย้ง แสดงเหตุผล วาทวิทยา) และการสื่อสารในระดับต่าง ๆ รวมถึงวิชาอื่น ๆ เช่น การโน้มน้าวใจ (persuasion) นอกจากนี้ภาควิชา/กลุ่มวิชาทางวาทศาสตร์ที่มีการสอนในมหาวิทยาลัยปัจจุบันยังคงมีลักษณะเดิม ไม่ต่างจากกลุ่มวิชาวาทศาสตร์ในอดีตจากการศึกษาของ McBath and Jeffrey (1978) ดังนั้น การปรับเปลี่ยนของมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาที่ผ่านมา จึงเป็นเพียงการเปลี่ยนชื่อภาควิชา แต่คงเนื้อหาวิชาของวาทศาสตร์ (Speech Communication) ไว้เช่นเดิม

2) ย้าย “วาทศาสตร์” ออกจาก “การสื่อสารของมนุษย์” (Human Communication) และ “การสื่อสารทั่วไป” (General Communication) ไปอยู่คณะหรือภาควิชาที่เห็นว่า มีจุดเน้น (Focus) และแนวทางการศึกษา และวิจัยที่ใกล้เคียงกันมากกว่า เช่น เกี่ยวข้องกับการใช้ภาษา หรือ เน้นการศึกษาเชิงคุณภาพหรือการศึกษาเชิงวิเคราะห์ เป็นต้น ดังนั้น มหาวิทยาลัยจำนวนหนึ่งยังคงเปิดสอนวาทศาสตร์แต่ขึ้นกับภาควิชาภาษาอังกฤษ เช่น มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ลอสแอนเจลิส มหาวิทยาลัยโอไฮโอสเตท มหาวิทยาลัยเท็กซัส ออสติน และมหาวิทยาลัยมิชิแกน เป็นต้น ในขณะที่มหาวิทยาลัยบางแห่งยังมีการสอนวาทศาสตร์ในภาควิชาวาทศาสตร์ เช่น มหาวิทยาลัยออริกอนสเตท (Oregon State University) นอกจากนี้บางแห่งใช้ชื่อ Department of Rhetoric โดยตรง เช่น มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย เบิร์กลีย์ เป็นต้น

การปรับเปลี่ยนชื่อภาควิชาที่ดี หรือการย้ายไปภาควิชาอื่นก็ดี เป็นเพียงการเคลื่อนที่ทางพื้นที่ แต่ศาสตร์ทางวาทศาสตร์และวาทศาสตร์ยังดำรงอยู่จากอดีตอันเก่าแก่จนถึงปัจจุบัน แม้จะมีการปรับให้ทันสมัยตามยุคสมัยบ้างก็ตาม แสดงให้เห็นว่า แม้ยุคสมัยจะเปลี่ยนไปอย่างไร การเป็นศาสตร์พื้นฐานของความเป็นมนุษย์และเป็นรากฐานของการสื่อสารอื่น ๆ รวมถึงเป็นแก่นสำคัญของการศึกษาทางนิเทศศาสตร์

5.2 การบรรจุศาสตร์ทางวาทวิทยาในหลักสูตรนิเทศศาสตร์ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในประเทศไทยยังมีจำนวนน้อยมาก

ขณะที่วาทวิทยามีการเปิดสอนอย่างกว้างขวางในสหรัฐอเมริกาภายใต้ภาควิชาวาทวิทยาโดยตรง หรือภายใต้ภาควิชาอื่น ๆ ที่มีการปรับชื่อในเวลาต่อมา แต่ในประเทศไทย พบว่า มีการเปิดสอนวาทวิทยาโดยตรงเพียง 2 แห่ง คือ ที่ภาควิชาวาทวิทยาและสื่อสารการแสดง คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกลุ่มวิชาวาทวิทยาและสื่อสารการแสดง ภาควิชานิเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยปัจจุบันภาควิชาวาทวิทยาและสื่อสารการแสดง คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดการเรียนการสอนระดับภาควิชาเป็นแห่งแรกและแห่งเดียวในประเทศไทย โดยเริ่มเปิดสอนเป็นรายวิชาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 และเปิดเป็นวิชาเอกและหลักสูตรวาทวิทยาในปี พ.ศ. 2525 อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาของการจัดการเรียนการสอนวาทวิทยาในประเทศไทยถือเป็นช่วงเวลาสั้นมากเมื่อเทียบกับพัฒนาการของศาสตร์นี้ในสหรัฐอเมริกา สำหรับคณะนิเทศศาสตร์ของมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ซึ่งไม่มีสาขาวาทวิทยามีการสอนกลุ่มวิชาทางวาทวิทยาโดยตรงค่อนข้างน้อย ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1) กลุ่มวิชาทฤษฎีการสื่อสารทั่วไป หรือ การสื่อสารขั้นพื้นฐานเป็นวิชาแกนและบังคับซึ่งมี รายวิชา ส่วนใหญ่ เน้นภาพรวมของการสื่อสารทั้งพื้นฐานการสื่อสารของมนุษย์และการสื่อสารในเชิงวิชาชีพทางนิเทศศาสตร์ (fundamentals/hybrid) และมีเพียง 9 แห่งจาก 24 แห่ง ที่มีวิชาแกนทางวาทวิทยาในหลักสูตร เช่น หลักสูตรพูดวาทวิทยา และการพูดหน้าที่ชุมชน โดยเปิดสอนเพียง 1-2 วิชา ซึ่งมหาวิทยาลัยบางแห่งกำหนดเป็นวิชาบังคับและบางแห่งเป็นวิชาเลือก ขณะที่การศึกษาของ Engleberg, Emanuel, Van Horn, and Bodary (2008) ซึ่งสำรวจสถานภาพการสอนวาทวิทยาในมหาวิทยาลัยที่มีเปิดสอน Communication programs โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยชุมชน (Community College) พบว่า ทุกมหาวิทยาลัย

มีการบรรจุวิชาทางวาทวิทยาไว้ในกลุ่มการศึกษาทั่วไป (general education) หรือหมวดวิชาบังคับ ตั้งแต่ 1 วิชา จนถึง 9 วิชา

2) กลุ่มวิชาเลือก มีลักษณะเน้นวิชาชีพหรือบริบทที่ศึกษา เช่น การสื่อสารเพื่อจัดการความสัมพันธ์ในงานบริการ การนำเสนอในงานประชาสัมพันธ์ การเจรจาต่อรองทางธุรกิจ เป็นต้น แต่จากการวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชา (course description) พบว่า เน้นในเชิงหลักการการบริหารจัดการมากกว่าการเน้นทักษะการสื่อสารในแต่ละทักษะ ซึ่งจากความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิทั้งไทยและต่างประเทศ เห็นว่า ทักษะการสื่อสาร โดยเฉพาะสื่อบุคคล และจากงานวิจัยต่าง ๆ พบว่า ทักษะการสื่อสารของสื่อบุคคล มีผลต่อความสำเร็จอย่างมากในทุกวิชาชีพ

นอกจากนี้ เนื่องจากมหาวิทยาลัยหลายแห่งไม่มีภาควิชาวาทวิทยาทำให้ศาสตร์นี้สอนโดยผู้ที่ไม่ได้ศึกษาหรือมีความรู้ทางวาทวิทยาโดยตรง และมักเน้นการสอนเชิงทฤษฎีมากกว่าการฝึกทักษะ อย่างไรก็ตาม ในประเทศไทย ยังไม่มีการศึกษาว่า การสอนวาทวิทยาของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ มีลักษณะใด และประสบผลสำเร็จตามที่ตั้งเป้าหมายไว้หรือไม่ อย่างไร ในขณะที่ต่างประเทศ เช่น งานวิจัยของ Morreale, Osborn, and Pearson (2000) ซึ่งรวบรวมงานวิจัยเกี่ยวกับสภาพการณ์และประสิทธิภาพการสอนการสื่อสาร โดยเฉพาะทักษะการสื่อสารด้านการพูดและการเขียน พบว่า การฝึกทักษะเหล่านี้ควรสอนโดยผู้สอนที่มีความเชี่ยวชาญและชำนาญในศาสตร์นี้โดยตรง เนื่องจากพบว่ามีประสิทธิภาพมากกว่า นอกจากนี้ Engleberget al. (2008) พบว่า กลุ่มตัวอย่างคือผู้เรียนในคณะต่าง ๆ ระบุว่าพบความแตกต่างของการสอนระหว่างอาจารย์ที่มาจากภาควิชาวาทวิทยาโดยตรง นักศึกษาหรือผู้ช่วยสอน (TA –teaching assistant) ที่เรียนหรือจบทางวาทวิทยา และอาจารย์และผู้ช่วยสอนจากสาขาหรือภาควิชาอื่น ๆ โดยพอใจกับการสอนโดยอาจารย์ที่มาจากภาควิชาหรือคณะด้านวาทวิทยาโดยตรงมากที่สุด

นอกจากนี้ พบว่า แม้จะมีตำรา หนังสือด้านการพูดในประเทศไทยมีเป็นจำนวนมาก แต่ส่วนใหญ่เขียนโดย

คนนอกสาขา อีกทั้งหนังสือด้านการพูดที่จำหน่ายทั่วไป มักมีเนื้อหาประเภทเน้นวิธีการหรือสูตรสำเร็จแบบง่าย ๆ (know-how) แต่ไม่ได้ลงลึกถึงแนวคิดและความเป็นมนุษย์ อย่างลึกซึ้งซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำไปวิเคราะห์ และประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ที่แตกต่างได้

บทสรุปและข้อเสนอแนะแนวโน้มการศึกษาจากทฤษฎี ยุคโลกาภิวัตน์ในประเทศไทย ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ เพื่อการศึกษาในอนาคต

6.1 บทสรุปและข้อเสนอแนะแนวโน้มการศึกษา วาทยาศาสตร์ยุคโลกาภิวัตน์ในประเทศไทย

ในสหรัฐอเมริกา แม้การเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตและความคิด ในยุคโลกาภิวัตน์จะส่งผลให้เกิดการผสมผสานของการศึกษาซึ่งเรียกว่าสหวิทยาการดังที่กล่าวมา อีกทั้งความหลากหลายของช่องทางการสื่อสารหรือแพลตฟอร์ม (platform) ทำให้ขอบเขตของการเรียนการสอนทั้ง วาทยาศาสตร์และวิทยาศาสตร์มีการซ้อนทับกับการศึกษาสื่อ อย่างไรก็ตาม วาทยาศาสตร์ยังคงมีอัตลักษณ์ (identity) ที่ชัดเจนโดยเน้นการศึกษาการสื่อสารของมนุษย์ในทุกบริบทของชีวิต นอกจากนี้ ยังมีสมาคม เช่น National Communication Association (NCA) จัดการประชุมเชิงวิชาการซึ่งการศึกษาด้านวาทยาศาสตร์ยังคงเป็นแกนหลักโดยเน้นการพัฒนาองค์ความรู้ว่าทฤษฎีในบริบทวิชาชีพและเป็นเชิงประยุกต์มากขึ้น หรือมีหน่วยงานการศึกษาจัดทำโครงการชื่อ The National Taxonomy Project ซึ่งศึกษาและสำรวจการกำหนดความหมาย ขอบเขตและจุดเน้นของแต่ละศาสตร์เป็นระยะ ๆ

ขณะที่ในประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ ข้างต้นส่งผลกระทบต่อศาสตร์วาทยาศาสตร์ เช่น คนทั่วไปไม่มีความเข้าใจที่จำกัดว่าหมายถึงศาสตร์ด้านการพูดเท่านั้น และไม่เข้าใจว่าเมื่อเกิดการวิวัฒน์ด้านสื่อและช่องทางการสื่อสารอันหลากหลายแล้ว เหตุใดการเรียน “การพูด” ยังคงเป็นเรื่องจำเป็น นอกจากนี้ ยังขาดความชัดเจนว่า เรียนจบวาทยาศาสตร์ไปแล้วสามารถประกอบอาชีพอะไรได้บ้าง ดังนั้นเพื่อคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของศาสตร์

คือ การศึกษาการคิดและการถ่ายทอดความคิดผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ เพื่อการสื่อสารของมนุษย์อันเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาแนวคิดทฤษฎีการสื่อสารของมนุษย์ สำนักคิดต่าง ๆ อีกทั้งมีสถานะเป็นฐานคิดสำคัญในการพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้เติบโตอย่างเสรีและไปสู่ความสมบูรณ์ ผู้เขียนขอเสนอแนะแนวโน้มด้านเนื้อหาการเรียนการสอนวาทยาศาสตร์ในประเทศไทย ดังนี้

1) การจัดหลักสูตรวาทยาศาสตร์ (เน้นวิชาแกน หรือ core courses) vs หลักสูตรสหสาขา (เน้นวาทยาศาสตร์ร่วมกับศาสตร์อื่น ๆ): ควรมีการจัดหลักสูตรวาทยาศาสตร์ซึ่งเปิดสอนรายวิชาใน 3 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มวิชาแนวคิดและทฤษฎีทั่วไปของการสื่อสารของมนุษย์ (fundamentals of human communication) รวมถึงหลักและปรัชญาทางวาทยาศาสตร์ กลุ่มวิชาเป็นแก่นหลักหรือประเด็นหลักของการสื่อสารของมนุษย์ (thematic) ได้แก่ ภาษา (language) (ตัวอย่างรายวิชาเช่น วาทยาศาสตร์ การโต้แย้งแสดงเหตุผล) การโน้มน้าวใจ (persuasion) และจริยธรรมการสื่อสาร และกลุ่มวิชาการสื่อสารในระดับต่าง ๆ โดยพัฒนาให้สอดคล้องกับทิศทางการศึกษาการสื่อสารแบบหลังสมัยใหม่ซึ่งเน้นความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรม (เช่น การสื่อสารแบบตะวันตกซึ่งมุ่งเน้นการใช้ความคิด เหตุผล และแบบตะวันออกซึ่งมุ่งเน้นความรู้สึก จิตวิญญาณ) และวัฒนธรรมศึกษา (เช่น ระบบคิดสัญลักษณ์ ด้านภาษาและอวัจนภาษา วาทยกรรมในพหุวัฒนธรรม) มากขึ้น เป็นต้น (Littlejohn and Foss, 2011)

ในขณะที่เปิดหลักสูตรสหสาขา (เน้นวาทยาศาสตร์ร่วมกับศาสตร์อื่น ๆ) – จัดการเรียนการสอนรายวิชาทางวาทยาศาสตร์ในกลุ่มวิชาการสื่อสารในบริบทต่าง ๆ (contextual) (เช่น บริบทการเมือง การแพทย์และสาธารณสุข ธุรกิจ) และกลุ่มวิชาสื่อสารเพื่อเป้าหมายเฉพาะต่าง ๆ (specific goals) (เช่น การสื่อสารเพื่อลดความขัดแย้ง การสื่อสารเพื่อการจัดการ) โดยจัดแบบหลักสูตรร่วม (co-curricular) หรือวิชาเอกคู่ (double majors) ในลักษณะการฝึกปฏิบัติและฝึกงานในอาชีพนั้น ๆ ซึ่งสามารถนำแนวทางของมหาวิทยาลัยที่ติดอันดับในสหรัฐอเมริกาไปปรับใช้ให้เหมาะกับบริบทสังคมและการศึกษาของไทย

โดยทั้งหลักสูตรวาทวิทยาและหลักสูตรสหสาขาควรพัฒนาเนื้อหา/รายวิชาให้เกี่ยวข้องกับความรู้ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร (the rise of communication technologies) และการสื่อสารระดับโลก เช่น ในกลุ่มวาทศาสตร์ ควรเปิดรายวิชาวาทศาสตร์ในสื่อใหม่ วาทศาสตร์ในวัฒนธรรมวีดิทัศน์หรือในกลุ่มวาทวิทยา เปิดรายวิชาเทคโนโลยีกับการสื่อสารของมนุษย์ เป็นต้น

2) การจัดหลักสูตรวาทวิทยาที่เน้นสายวิชาการ vs สายวิชาชีพ: หลักสูตรวาทวิทยาที่เน้นวิชาการเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาระดับสูงขึ้นไป เหมาะกับผู้ที่จะเป็นนักวิชาการ หรือผู้สอนวาทวิทยาโดยเฉพาะระดับมหาวิทยาลัย และผลิตผู้สอนจำนวนมากพอจะสอนวาทวิทยาในฐานะวิชาพื้นฐาน ซึ่งเป็นแกนหลักของการสื่อสารของมนุษย์ในทุกสาขาอาชีพ ส่วนในหลักสูตรวิชาชีพจะเน้นการฝึกทักษะ (skill-based) และการปฏิบัติที่ใช้ได้จริง (practical) ในวิชาชีพรวมทั้งการ

ประเมินวัดผลทักษะอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ ยังควรจัดให้หลักสูตรที่เน้นสายวิชาการและสายวิชาชีพเอื้อประโยชน์สนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยอาจจัดตั้งสมาคมหรือเครือข่ายวิชาการและวิชาชีพทางวาทวิทยาเป็นหน่วยงานประสาน

6.2 ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาในอนาคต

งานวิจัยนี้มุ่งเน้นการศึกษาแนวโน้มการศึกษาวาทวิทยาจากมุมมองการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมถึงเทคโนโลยีและโลกาภิวัตน์ แต่ยังขาดการวิเคราะห์การพัฒนาการศึกษาและแนวโน้มด้วยมุมมองในยุคปรัชญาสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่ ความเป็นตะวันตก ตะวันออก และสังคมพหุวัฒนธรรม ซึ่งได้กล่าวถึงใน Littlejohn and Foss (2011) ดังนั้น การวิจัยในอนาคตจึงควรมีการลงลึกและศึกษาเปรียบเทียบ การพัฒนาการศึกษาและแนวโน้มการเรียนการสอนวาทวิทยา จากมุมมองดังกล่าวด้วย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- จำนง วิบูลย์ศรี. (2544). รายงานการวิจัยเรื่องแนวโน้มการพัฒนาการเรียนการสอนด้านนิเทศศาสตร์สาขาวาทวิทยาระดับอุดมศึกษาในประเทศไทยในทศวรรษหน้า. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เมตตา วิวัฒนานุกูล, ปัทสรา ชัยวงศ์, Daradirek Ekachai และ Nittaya Campbell. (2560). รายงานการวิจัยเรื่องแนวโน้มการศึกษาวาทวิทยาในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรรณณ ปิณฑน์โอวาท. (2547). วัฒนธรรมวาทวิทยายุคใหม่ในประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรรณณ ปิณฑน์โอวาท. (2550). หลักปรัชญาวาทวิทยา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรรณณ ปิณฑน์โอวาท และ ถิรพันธ์ อนุวัชรวิวงศ์. (2531). รายงานวิจัยเรื่องการเรียนการสอนวาทวิทยาและการประกอบอาชีพ. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุบลรัตน์ ศิริยุคศักดิ์. (2527). การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ (ระดับอุดมศึกษา) ในประเทศไทย: รายงานผลการวิจัย. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

- Brummett, Barry. (1994). *Rhetoric in Popular Culture*. New York: St. Martin's Press.
- Clavier, David., Clevenger, Theodore., Khair, Susan .E., and Khair, Marwan M. (1979) "Twelve-Year Employment Trends for Speech Communication Graduates" *Journal of Communication Education*. Vol 28, issue 4,
- Cohen, Herman. (1994). *The History of Speech Communication: The Emergence of a Discipline: 1941-1945*. Annandale, VA: Speech Communication Association.
- Craig, Robert T., and Carlone, David A. (1998). "Growth and Transformation of Communication Studies in U.S. Higher Education: Towards Reinterpretation", *Communication Education*, 47, 67-81.
- Engleberg, Isa N., Emanuel, Richard C., Van Horn, Tasha, and Bodary, David L. (2008). "Communication Education in U.S. Community Colleges" *Communication Education*. Vol. 53, No. 2, April 2008, 241-265.
- Gehrke, Pat J., and Keith, William M. (eds). (2015). *A Century of Communication: the Unfinished Conversation*. New York: Routledge.
- Golden, J. L., Berquist, G. F., & Coleman, W. E. (1997). *The rhetoric of western thought*. Dubuque, Iowa: Kendal/Hunt.
- Gronbeck, Bruce E. (1998). *Paradigms of Speech Communication Studies: Looking Back Toward the Future*. Boston: Allyn and Bacon.
- Keith, William M. (2009). "The Speech Tradition", In William E. Eadie (ed.) *21st Century Communication: A Reference Handbook*. (pp 22-30). Los Angeles: Sage.
- King, Sarah S. (ed). (1989). *Human Communication as a Field of Study: Selected Contemporary Views*. Albany, New York: State University of New York Press.
- Leff G. and North J. (1992). "Chapter 10: The Faculty of Arts", in W. Ruegg (ed.) *A History of the University in Europe, Volume I: Universities in the Middle Ages*. Cambridge University Press.
- Littlejohn, Stephen. (1996). *Theories of Human Communication* (5th ed). Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company.
- Littlejohn, S., & Foss, K. (2011). *Theories of human communication* (10th ed.). Long Grove, Ill.: Waveland Press
- McBath, James and Jeffrey, Robert C. (1978). "Defining Speech Communication", *Communication Education*. 27(3) (September, 1978), p. 181-188.
- Morreale, Sherwyn P., Osborn, Michael M., and Pearson, July C. (2000). "Why Communication is Important: A Rationale for the Centrality of the Study of Communication". *Journal of the Association for Communication Administration*. 29 (2000), 1-25.
- Muir, Janette Kenner. (ed) (2011). *Coming to Terms: The Collected Works of Jane Blankenship*. Lexington Books.
- Packer, Jeremy. (2006). "Rethinking Dependency: New Relations with Transportation and Communication" in Jeremy Packer, and Craig Robertson (eds) . *Thinking with James Carey: Essays on Communications, Transportation, History*. (pp 79-100) New York: Peter Lang.
- Peterson. (2011). *The Graduate Programs in the Humanities, Arts, and Social Sciences: Sections 15-27 of 27*. Lawrenceville, NJ: Peterson's Publishing.
- Rogers, Everett M. (2001). "The Department of Communication at Michigan State University as a Seed Institution for Communication Study", *Communication Studies*, 52:3, 234-248
- Wood, Julia T., and Gregg, Richard B. (1995). *Toward the 21st Century: the Future of Speech Communication*. Cresskill, NJ: Hampton Press.

ภาคผนวก ก

ตาราง ก. แสดงชื่อคณะ สำนักวิชา/วิทยาลัยภาควิชาที่เปิดสอนวิชาเอกที่เกี่ยวข้องกับวาทวิทยา

ชื่อมหาวิทยาลัย	คณะหรือสำนักวิชา/วิทยาลัย, ภาควิชา (school/college, department)	สาขาวิชาเอกที่เกี่ยวข้องกับวาทวิทยา	
University of California, Berkeley	Communication, Rhetoric	<ul style="list-style-type: none"> Classical rhetoric and ancient culture Philosophy and critical theory 	<ul style="list-style-type: none"> Gender and sexuality; Political and social thought, Race and ethnicity
University of California, Los Angeles (UCLA)	Communication Studies, Communication	<ul style="list-style-type: none"> Interpersonal communication 	<ul style="list-style-type: none"> Political communication
	Arts, English	<ul style="list-style-type: none"> Rhetoric 	
University of Chicago	Communication	<ul style="list-style-type: none"> Political communication Intercultural communication 	<ul style="list-style-type: none"> Health communication Human augmentics
Columbia University	Professional Studies	<ul style="list-style-type: none"> Strategic communication (MS only) 	
University of Illinois, Urbana-Champaign	Liberal Arts and Science, Communication	<ul style="list-style-type: none"> Communication and culture Communication and health Communication and organizations 	<ul style="list-style-type: none"> Interpersonal communication Mediated communication and technology Rhetoric and public communication
University of Iowa	Communication Studies	<ul style="list-style-type: none"> Media and society Interpersonal and relational communication 	<ul style="list-style-type: none"> Rhetorical studies and public advocacy
University of Michigan, Ann Arbor	Communication Studies	<ul style="list-style-type: none"> Political communication Health communication 	<ul style="list-style-type: none"> Marketing Communication (interdisciplinary – media)
	Literature, Science and Arts, Rhetoric and Composition	<ul style="list-style-type: none"> Language, writing, and rhetoric 	
University of Missouri	Media and Communication, Communication	<ul style="list-style-type: none"> Interpersonal communication, Organizational communication 	<ul style="list-style-type: none"> Political communication
Michigan State University	Communication Arts, Communication	<ul style="list-style-type: none"> Interpersonal communication Organizational communication 	<ul style="list-style-type: none"> persuasion and social influence Intercultural communication
	Arts and Letters, Writing, Rhetoric, and American cultures	<ul style="list-style-type: none"> Rhetoric 	<ul style="list-style-type: none"> Professional writing
New York University (NYU)	Communication, Media, Culture and Communication	<ul style="list-style-type: none"> Global and transcultural communication 	<ul style="list-style-type: none"> interaction and social process persuasion and politics
Northwestern University	Communication Studies	<ul style="list-style-type: none"> Rhetoric and public culture 	
Ohio State University	Arts and Science, Communication	<ul style="list-style-type: none"> Communication technology and society Health communication and influence 	<ul style="list-style-type: none"> Political communication and public opinion
	English	<ul style="list-style-type: none"> Rhetoric, Composition and Literacy 	
Purdue University	Liberal Arts, Communication Studies	<ul style="list-style-type: none"> General communication Corporate communication 	<ul style="list-style-type: none"> Human relations

ตารางที่ ก แสดงชื่อคณะ สำนักวิชา/วิทยาลัยภาควิชาที่เปิดสอนวิชาเอกที่เกี่ยวข้องกับวาทวิทยา (ต่อ)

ชื่อมหาวิทยาลัย	คณะหรือสำนักวิชา/วิทยาลัย/ภาควิชา (school/college/department)	สาขาวิชาเอกที่เกี่ยวข้องกับวาทวิทยา
University of Southern California (USC) (Annenberg)	Communication	Nospecific majors, but covering: <ul style="list-style-type: none"> ● Communication management ● Global and transitional communication ● Public diplomacy ● Political economy ● Rhetoric, politics and public ● Group and network ● Health communication and social dynamics ● Organizational and interpersonal communication ●
Stanford University	Communication, Media Studies	<ul style="list-style-type: none"> ● Communication and leadership ● Communication foundations ● communication and social issues (interdisciplinary with media studies)
	English, Rhetoric and Writing	<ul style="list-style-type: none"> ● Rhetoric and writing ●
University of Texas, Austin	Communication, Communication Studies	<ul style="list-style-type: none"> ● Corporate communication ● Interpersonal communication ● Political Communication
	Liberal Arts, Rhetoric and Writing	<ul style="list-style-type: none"> ● Rhetoric
University of Wisconsin, Madison	Communication Arts	<ul style="list-style-type: none"> ● Media and cultural studies ● Communication theory
	Communication Science and Rhetoric Studies	<ul style="list-style-type: none"> ● Rhetoric, politics, and culture

ภาคผนวก ข

ตารางที่ ข รายชื่อมหาวิทยาลัยที่เปลี่ยนชื่อภาควิชาจาก Speech Communication ให้เป็นชื่อที่มีความหมายกลางๆ มากขึ้น

ชื่อภาควิชาเดิม	ชื่อใหม่ (Department of)	รายชื่อมหาวิทยาลัยที่ปรับเปลี่ยนชื่อภาควิชาเป็นชื่อใหม่
Department of Speech Communication	Communication	<ul style="list-style-type: none"> California State University, East Bay University of Arizona, Tucson California State University, Fresno University of California, Los Angeles Florida State University University of California, Santa Barbara Georgia State University University of Chicago Marquette University University of Illinois, Urbana-Champaign Michigan State University University of Pennsylvania North Dakota State University University of Southern California (USC) Ohio State University University of Texas, Tyler Southern Illinois University Wayne State University Texas A&M University
	Communications	<ul style="list-style-type: none"> University of Hawaii, Manoa
	Communication Studies	<ul style="list-style-type: none"> University of Minnesota, Twin Cities University of Nevada, Las Vegas University of Nebraska University of South Dakota University of Texas, Austin
	Communication, Media, and Persuasion	<ul style="list-style-type: none"> Idaho State University
	Communication and Culture	<ul style="list-style-type: none"> Indiana University, Bloomington
	Communication Science and Rhetoric Studies	<ul style="list-style-type: none"> University of Wisconsin, Madison
	Communicology	<ul style="list-style-type: none"> University of Hawaii, Manoa
	Drama and Speech Communication	<ul style="list-style-type: none"> University of Waterloo
	English	<ul style="list-style-type: none"> University of California, Los Angeles (UCLA) Iowa State University
	English and Communication	<ul style="list-style-type: none"> Potsdam, the State University of New York
	English, Rhetoric and Writing	<ul style="list-style-type: none"> Stanford University
	Human Communication	<ul style="list-style-type: none"> Arizona State University, Tempe
	Language, Philosophy, and Speech Communication	<ul style="list-style-type: none"> Utah State University
	Rhetoric	<ul style="list-style-type: none"> University of California, Berkeley
	Rhetoric and Writing	<ul style="list-style-type: none"> University of Texas, Austin
	Speech Communication and Theatre	<ul style="list-style-type: none"> University of Michigan Iowa State University

ตารางที่ ข รายชื่อมหาวิทยาลัยที่เปลี่ยนชื่อภาควิชาจาก Speech Communication ให้เป็นชื่อที่มีความหมายกลางๆ มากขึ้น (ต่อ)

ชื่อภาควิชาเดิม	ชื่อใหม่ (Department of)	รายชื่อมหาวิทยาลัยที่ปรับเปลี่ยนชื่อภาควิชาเป็นชื่อใหม่
Department of Speech Communication	Speech Communication and Theatre Arts	<ul style="list-style-type: none"> ● Clark Atlanta University
	Speech Communication (ยังคงชื่อเดิม)	<ul style="list-style-type: none"> ● Alamo College ● Butler Community College ● Central Oregon Community College ● City College of San Francisco ● Eastfield College ● University of Laverne ● North Dakota State University ● Oregon State University ● Southern Nazarene University ● University of Arkansas, Little Rock ● University of Georgia